

Interview

IN GESPREK MET

Partij-ideoloog Weiwei
over China in de wereld

Onderwijsvorm

DAGELIJKS OVERLEG

Democratische school

Gesprek

GRONDWETSHERZIENING

Oud-minister Hirsch Ballin
over gemiste kans in 2017

Actualiteit

NIEUWS EN NONSENS

Leerlingen
en nepnieuws

PARTIJ-IDEOLOOG WEIWEI:
**'WIJ KUNNEN
PLANNEN'**

Ben jij goed in het stellen van de juiste vragen?

Ben jij een creatieve en vakbekwame docent, die graag met vakinhoud en toetsing bezig is? En ben je goed in het stellen van de juiste vragen? Dan is meewerken aan de constructie van Centrale toetsen en examens misschien iets voor jou. Wij maken deze toetsen en examens in opdracht van het College van Toetsen en Examens (het CvTE).

Per 1 augustus zoeken wij docenten die beschikbaar zijn voor de constructiegroep van Centrale toetsen en examens voor **maatschappijwetenschappen havo en vwo pilot**.

Wat vragen wij van jou?

Je hebt als docent recente onderwijservaring in het schooltype waarvoor het examen/de toets gemaakt wordt en (voor examens) ervaring met examenklassen/ geeft bij voorkeur les in examenklassen. Je beschikt over gedegen vak kennis en je hebt ervaring met Word. Docenten die meewerken aan een schoolboekmethode, komen niet in aanmerking.

Informatie en reageren

Wil je meer informatie en/of heb je interesse? Kijk dan op **www.cito.nl** en reageer uiterlijk 28 februari.

Op 21 maart zijn er gemeenteraadsverkiezingen.
**DOE MEE AAN
DE SCHOLIERENVERKIEZINGEN!**

ProDemos

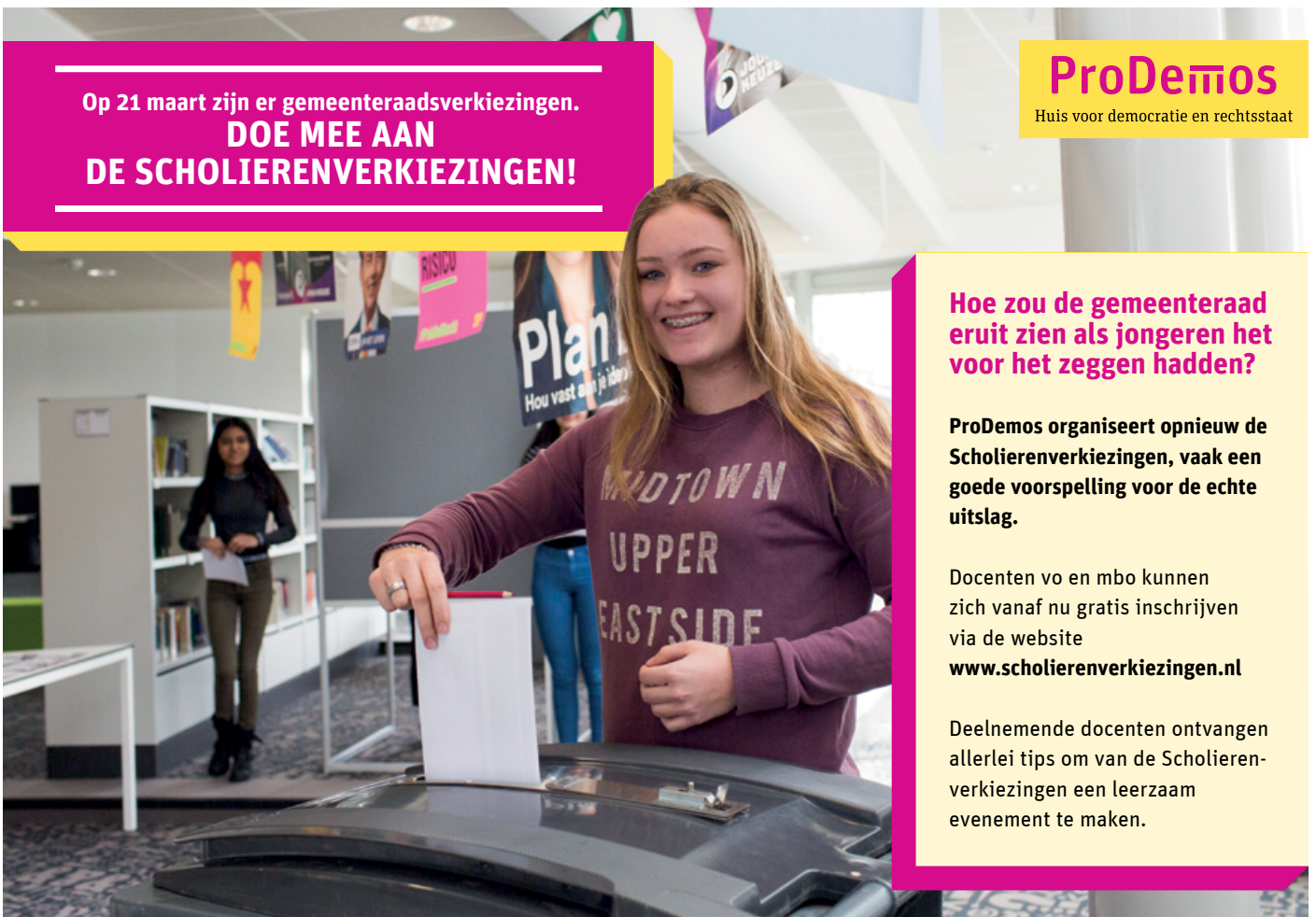
Huis voor democratie en rechtsstaat

Hoe zou de gemeenteraad eruit zien als jongeren het voor het zeggen hadden?

ProDemos organiseert opnieuw de Scholierenverkiezingen, vaak een goede voorspelling voor de echte uitslag.

Docenten vo en mbo kunnen zich vanaf nu gratis inschrijven via de website **www.scholierenverkiezingen.nl**

Deelnemende docenten ontvangen allerlei tips om van de Scholierenverkiezingen een leerzaam evenement te maken.

TWEE VOOR TWAALF

De ondergang van de wereld is weer een stapje dichterbij gekomen. Zo luidde eind januari de ijzingwekkende boodschap van wetenschappers van *The Bulletin of Atomic Scientists*. De klok werd met een halve minuut

voortgezet: het is nu twee minuten voor twaalf. De klimaatverandering en de nieuw leven ingeblazen nucleaire dreigingen brengen de wereld dichterbij de dag des oordeels. *'Days after Donald Trump took the oath of office, the Bulletin of the Atomic Scientists reset the Doomsday Clock to 2½ minutes to midnight, in part because of destabilizing comments from America's new commander in chief. One year later, we are moving the clock forward again by 30 seconds, because of the failure of President Trump and other world leaders to deal with looming threats of nuclear war and climate change'*, schreven de wetenschappers in een opiniestuk in *The Washington Post*. Wat zegt dit over

de macht van de (veronderstelde) machtigste man ter wereld? Is de focus op de Verenigde Staten wel terecht? Waarom noemen de wetenschappers de andere wereldleiders niet bij naam? Iets verderop in het artikel worden er weliswaar andere onrustige regio's genoemd, maar de Verenigde Staten zijn nooit ver weg. Het persevenement haalde met het grootste gemak de Nederlandse media. Misschien kreeg u vragen van leerlingen over de naderende ondergang van de wereld of zwingelde u het onderwerp zelf aan. In beide gevallen lag daar de niet altijd even eenvoudige taak van de docent om nuances aan te brengen. Maar dat maken we wel vaker mee. Welkom in het jaar 2018!

IVO PERTIJS
hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

<u>3</u> REDACTIONEEL	<u>11</u> METHODE	<u>19</u> VOX POPULI	<u>25</u> LESMATERIAAL
<u>4</u> PARTIJ-IDEOLOGOOG: CHINA IN DE WERELD	<u>13</u> METHODEONTWERPER	<u>20</u> WAARHEID OF FICTIE?	<u>28</u> RECENSIES
<u>7</u> COLUMN	<u>14</u> OUD-MINISTER: GRONDWETSHERZIENING	<u>22</u> MAATSCHAPPIJ- WETENSCHAPPEN	<u>30</u> NVL M
<u>8</u> EXAMEN	<u>16</u> BURGERSCHAP	<u>24</u> PRAKTIJK: CAUSAAL REDENEREN	<u>31</u> BIJZONDERE LES
<u>9</u> DEMOCRATISCHE SCHOOL	<u>18</u> NIEUWS EN NONSENS		

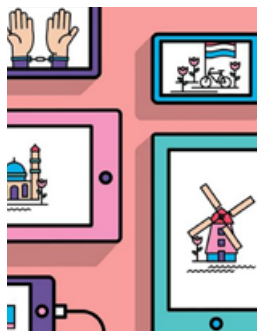
04

09

13

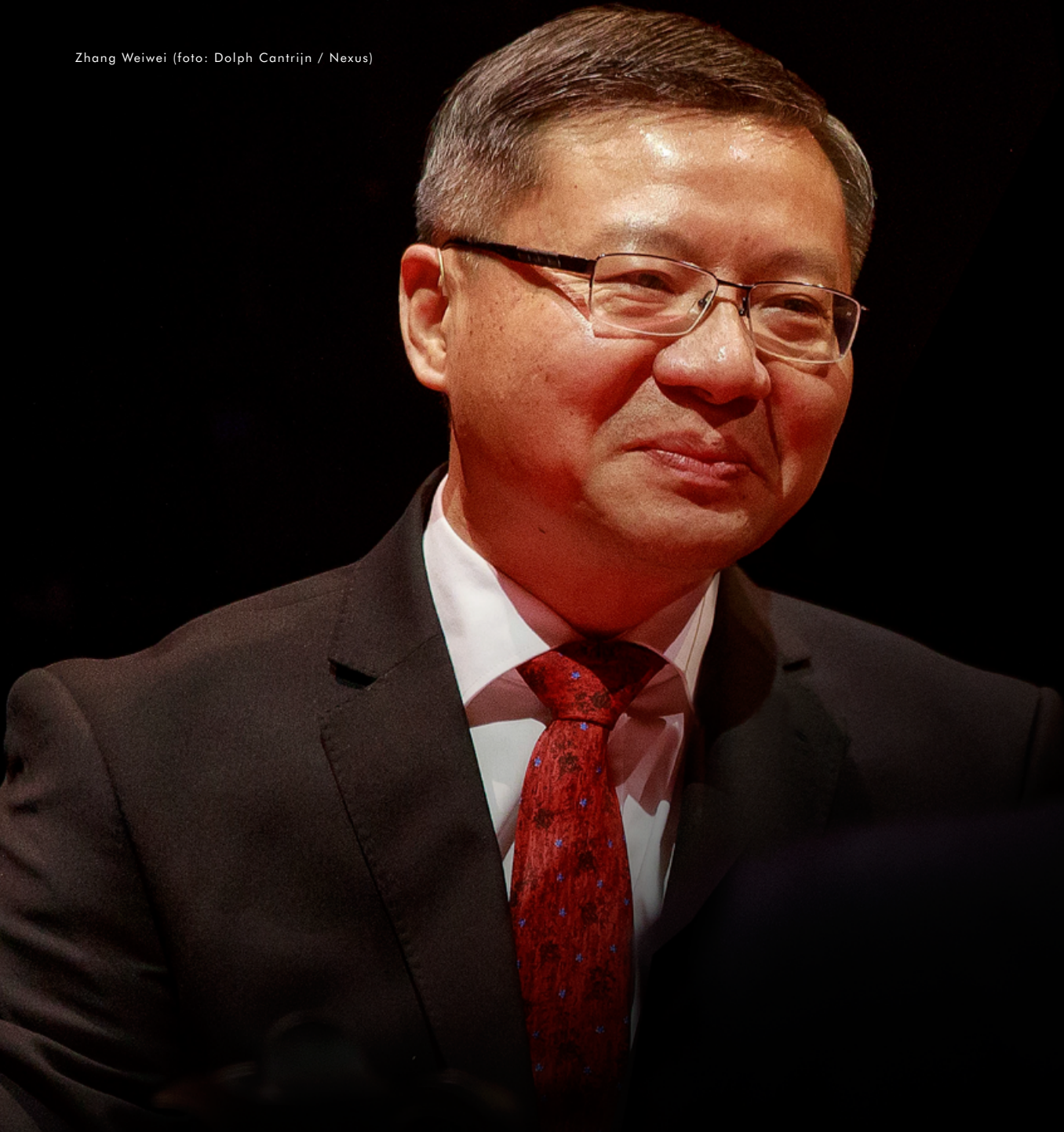
14

20

Zhang Weiwei (foto: Dolph Cantrijn / Nexus)

INTERVIEW MET CHINESE PARTIJIDEOLOOG ZHANG WEIWEI

'WIJ KUNNEN VOOR DE TOEKOMST PLANNEN'

Eind vorig jaar nam de hooggeplaatste Chinese partijideoloog Zhang Weiwei deel aan de Nexus-conferentie in Amsterdam. De voormalige woordvoerder en vertaler voor president Deng Xiaoping ging onder meer in debat met de Franse intellectueel Bernard-Henri Lévy en de Amerikaanse oud-bevelhebber William Fallon. *M&P* sprak Weiwei een dag na de conferentie.

IVO PERTIJS

Voor het gebrek aan kennis bij westerlingen over China kan Zhang Weiwei wel verklaringen geven. 'Een van de redenen is mogelijk culturele arrogantie. Veel westerlingen geloven daadwerkelijk dat het Westen op allerlei gebieden het beste representeert en ze China dus niet hoeven te bestuderen. Als je niet aan de westerse standaarden voldoet, dan sta je onder ons, dan ben je inferieur. Daarom hoeven ze de Chinese taal en cultuur niet te begrijpen', concludeert Weiwei. Hij stelt dat westerlingen vinden dat je een meerpartijensysteem moet hebben. Heb je dat niet, dan blijf je achter. Alleen politieke hervormingen op basis van westerse standaarden worden door het Westen als goed gezien. Weiwei: 'Ik noem dit lazybones. In de gedachten van westerse media die China willen beschrijven, is China een politiestaat. Op foto's staat altijd wel een politieagent. Dat is een stereotype beeld en is dom. China kent het Westen tien keer beter, dan het Westen China kent. In wiens voordeel is dat? Van China. Wij weten precies wat de zwakheden van Europa zijn, maar andersom weten Europeanen dat vaak niet. Dit veroorzaakt een kennisgebrek.'

Onlangs bracht de Amerikaanse president een bezoek aan zijn Chinese ambtgenoot. Wat vond u van de media-berichtgeving over dit bezoek?

'Westerse media, met name de Amerikaanse, hebben een afkeer van Donald Trump. Ze zijn er niet blij mee dat China de Amerikaanse president welkom heet op een manier die hij mogelijk niet verdient. China en de Verenigde Staten zijn de twee grootste economieën en hun relatie heeft invloed op de internationale vrede. Het is belangrijk dat beide landen een stabiele relatie onderhouden. Dit is cruciaal voor de wereld. Het gaat niet om het individu Trump, maar om het behoorlijke respect dat China tegenover

de Amerikaanse president toont, ongeacht de populariteit in zijn thuisland. Als Hillary Clinton de president was geworden, dan had zij dezelfde behandeling gekregen. Aan het einde van de dag is Trump de keuze van het Amerikaanse politieke systeem. Lang geleden voorspelde ik al dat de Verenigde Staten een dergelijk soort president zouden gaan krijgen. Het maakt ons niet zoveel uit hoe westerse media over deze ontmoeting berichtten, zolang China en de Verenigde Staten hun stabiele relatie maar kunnen voortzetten. Dat is goed voor iedereen.'

In een van uw boeken bekritiseert u het onderscheid dat mensen tussen democratieën en autocratieën maken. U schrijft dat de wereld is veranderd.

'Klopt. Er is sprake van een paradigma-verschuiving van democratie versus autocratie naar een paradigma van *good governance* versus *bad governance*. *Good governance* kan de vorm aannemen van het westerse politieke systeem, maar ook dat van een niet-westers model. Hetzelfde geldt voor *bad governance*. Dit is ook van belang. Ik heb dit nieuwe paradigma geïntroduceerd om zo op een andere manier naar de wereld te kijken. Daarom waardeer ik de Nexus-conferentie. In zijn openingspeech zei Rob Riemen dat de ware democratie werd onderzocht. De ware democratie wijkt af van de *mainstream* en de stereotypen van een democratie.'

Hoe zou u het Chinese politieke systeem aan leerlingen uitleggen?

'Dat is vrij eenvoudig. Op de eerste plaats is China wat ik noem een *civilizational state*. Het is geen soort België of Nederland. De grootte van het land komt overeen met ongeveer honderd Europese staten. Gemiddeld wonen er circa veertien miljoen mensen in een Europees land; in China 1,4 miljard. Dit is een historische evolutie. China is een *civilizational state* en dat betekent dat het land het product is van een agglomeratie van honderd

staten die gedurende de geschiedenis een zijn geworden. Ik gebruik daarvoor een heel inaccurate analogie. China lijkt bijna op het Romeinse Rijk met verschillende culturen, tradities en dialecten die verenigd werden door een centrale regering en een moderne economie en waar iedereen Latijn sprak. In die zin komt het Romeinse Rijk min of meer overeen met het hedendaagse China. De Chinese regeringsvorm moet anders zijn dan in het Westen. Stel dat de Europese Unie een *civilizational state* zou zijn, dan zou de grootte van het gebied slechts de helft van China zijn. Het had zich ook geen meerpartijensysteem kunnen veroorloven. Het gebied is te groot. Het zou uiteenvallen. In de lange Chinese geschiedenis, sinds de eerste unificatie van het land in 221 voor Christus, was en is China vrijwel de gehele periode onder een heerschappij van één partij. Als je een andere politiek systeem aan zou nemen, valt het land uit elkaar. In 1911 hebben we dit geprobeerd door het Amerikaanse model over te nemen. De dynastieën werden omvergeworpen en de Republiek van China gevestigd. We namen het meerpartijensysteem over en dat resulteerde in krijgsheren die elkaar bevochten. Ons systeem is dus anders. Op de eerste plaats: hoe selecteer je leiders? Meer dan duizend jaar geleden ontwikkelde China, wat we nu zouden noemen, een *civil servant exam system*. Kaderleden en leiders werden op basis van examens geselecteerd. Dit systeem was vooruitstrevend. Dit gen zit nog in het huidige systeem. Als je het westerse systeem verkiezingen noemt, dan kun je het Chinese model selectie plus verkiezingen noemen. Selectie is veruit het belangrijkste. Er wordt naar je prestaties van de afgelopen decennia gekeken. Zo moet je eerst tweemaal gouverneur van een provincie met minimaal 100 miljoen mensen zijn geweest voordat je kunt worden gepromoveerd en geselecteerd voor een positie binnen de landelijke leiding. Zo werkt het.'

'Westerse media zijn er niet blij mee dat China de Amerikaanse president welkom heet op een manier die hij mogelijk niet verdient' (foto: White House)

Tijdens de Nexus-conferentie reageerde u geïrriteerd op vragen over de vrijheid van meningsuiting, zoals de vraag van de Franse filosoof Bernard-Henri Lévy. Waarom?

'Vraag aan gewone Chinezen hoe zij over vrijheid en over mensenrechten denken. Je kunt niet zeggen dat je China beter kent dan de Chinezen. Dit gaat tegen het gezonde verstand in. China exporteert meer toeristen, dan elk ander land. Honderddertig miljoen per jaar. Vrijwel alle toeristen (99,999 procent) keren terug naar China. Hoe kunnen zij terugkeren naar een land zonder mensenrechten? Natuurlijk kun je individuele gevallen vinden, maar dat kan ook in Nederland, de Verenigde Staten en in Frankrijk. Kijk eens naar het laatste IPSOS-onderzoek: 89 procent van de Chinezen is tevreden met het land. Het gaat de goede kant op. In Frankrijk is dat 12 procent. Ik zei tegen Lévy: "Hoe kun je mij overtuigen dat je China beter kent dan ik?" en voegde eraan toe "*Mind your own business*". Kijk eerst naar je eigen land, voordat je naar een ander land kijkt.'

Tijdens de Nexus-conferentie gebruikte u regelmatig het woord *bescheiden*. Tegelijkertijd spreekt u ambities uit, bijvoorbeeld met betrekking tot economische of onderwijsprestaties. Dit klinkt paradoxaal.

(Lacht) 'Dit komt waarschijnlijk door mijn Chinese achtergrond. Als je Chinezen ontmoet, dan komen ze behoorlijk bescheiden over. In de Chinese cultuur zeg je niet dat je de beste bent, dat zie je vooral bij Amerikanen. Zelfs als je als China de beste bent, dan zeg je bescheiden dat dit misschien zo is, maar mogelijk ook niet. Dat is typisch Chinees. Soms zijn we niet zelfverzekerd genoeg en dat is niet goed. Naar buitenstaanders toe zeg ik dat men niet te arrogant moet zijn. Ik ken zowel de Chinese als westerse cultuur. De westerse cultuur is veel directer. Waarom zouden we het beste van beide culturen niet combineren?'

Levert dit geen innerlijk conflict op nationaal of internationaal niveau op, als je bijvoorbeeld naar de Nieuwe Zijderoute kijkt?

'Dit is mijn persoonlijke kijk op de vraag of we de beste zijn en of we dit op een directe manier zo moeten presenteren of niet. Wat betreft het leiderschap van het land: de Nieuwe Zijderoute is gebaseerd op een grote hoeveelheid zelfvertrouwen nu het in de Grondwet van de Chinese Communistische Partij is opgenomen. Het is een strategie voor de komende honderd jaar. We hebben een systeem dat voor de toekomst kan plannen. Kleiner dit initiatief niet. De afgelopen decennia zijn al onze plannen afgewerkt. Als wij zeggen dat iets een

plan is, dan is dat een *echt* plan. Dit is geen retoriek of de *State of the Union* van de Amerikaanse president. De toespraak van de Chinese president Xi Jinping [voor het negentiende nationale congres van de Communistische Partij, *IP*] duurde drieënhalf uur, maar elke zin deed er toe. Het raakt het leven van miljoenen mensen.'

Een terugkerend element in zijn toespraak was de open economie. Hoe open zal de Chinese economie zijn?

'De Chinese economie is al behoorlijk open. China is de grootste handelsmacht in de wereld. In de wereld van uitgevers bestaat ongeveer 10 tot 15 procent van de Chinese publicaties uit vertaalde boeken. In het Engelssprekende deel van de wereld is dit minder dan 1 procent. China stuurt miljoenen studenten naar het buitenland. We staan er voor open om te leren van de voordelen van andere landen. We proberen ze op te nemen, uiteraard binnen onze eigen ontwikkelingen.'

In uw boeken maakt u onderscheid tussen twee China's: een deel van het land dat al ver is ontwikkeld en de rest van China. Is dit nog steeds het geval?

'Als ik het over twee delen van China heb, dan doe ik dat op een positieve manier. Dat is het voordeel van China. Als ik over het Chinese wonder spreek, dan gaat het over de interactie tussen deze twee delen

van China. In het ontwikkelde deel zie je dat bijvoorbeeld Shanghai New York niet alleen uitdaagt, maar op meerdere gebieden ook beter is. Daarnaast zijn er provincies die minder zijn ontwikkeld dan Shanghai, maar wel extreem dynamisch zijn. Shanghai en deze provincies werken op allerlei manieren met elkaar samen: economisch, zakelijk, creatief en onderwijskundig.'

In zijn toespraak ging president Xi Jinping ook in op de rechtsstaat. We zien een enorme ontwikkeling op economisch gebied, maar hoe zal China omgaan met corruptie en de principes van de rechtsstaat als er steeds meer geld wordt verdiend?

'Het gaat om twee zaken: de strijd tegen corruptie en de rechtsstaat. China heeft te maken met een explosieve groei van welvaart. Als je naar de Europese, Amerikaanse of Japanse geschiedenis kijkt, dan zie je een interessant fenomeen: door een welvaarts groei breidt corruptie zich eveneens uit. Op een zeker moment moet je de rechtsstaat introduceren en het toezicht vergroten om corruptie te kunnen bestrijden, anders raakt je land in problemen. China voerde een jarenlange krachtige strijd tegen corruptie. Nu heeft China een van de strengste regels op dit gebied. Zo hebben we een partijdiscipline commissie. Met een knop op je smartphone kun je informatie aan deze commissie doorgeven. Dat kan een foto zijn van een kaderlid dat je een rijkelijk feestmaal aanbiedt dat in strijd is met de partijregels. Binnen een paar seconden komt deze informatie bij de commissie terecht. Deze regels heb ik eens vergeleken met die van de Verenigde Staten. Volgens de hedendaagse standaarden van de Chinese anti-corruptieregels zou Hillary Clinton voor een deel van de duizenden uitgelekte e-mails in China in de gevangenis belanden. In de Verenigde Staten is dit gelegaliseerd. Dat is in China ondenkbaar. Als het om de rechtsstaat gaat: het Westen en de Europeanen zijn er trots op dat ze een rechtsstaat hebben, maar ook in het Westen zijn er problemen met de rechtsstaat. In met name de Verenigde Staten is de rechtsstaat veranderd in een *rule of lawyers*. Dit is niet goed. Advocaten accepteren vergoedingen op basis van marktprijzen. Dit kan oneerlijk zijn voor gewone burgers. Als we het in China over de rechtsstaat hebben, dan spreken we over de socialistische rechtsstaat. We proberen de fouten, waarvan wij denken dat het fouten zijn, die in het Westen worden gemaakt te vermijden.' ♦

STEF

#ASKARIE

Hij snapt de docenten. Wie? Onze nieuwe minister voor. Arie Slob. Bij aanvang al twee pluspunten: (1) hij stond voor de klas als leraar maatschappijleer en (2) hij is niet Sander Dekker. Politici van de ChristenUnie zijn doorgaans deugdzame mensen. Daar kun je dus ook maar moeilijk iets op tegen hebben. Gouden zet dus van Mark Rutte om Arie Slob op deze positie te zetten. Een vriendelijke en betrouwbare bestuurder, daar gaan die rebellen van PO in Actie niet te hard tegenin, zal hij wel hebben gedacht en een ding is me vanaf het begin duidelijk: Arie heeft tijdens de cursus gesprekstechnieken goed opgelet: erkennen, erkennen en erkennen.

Hij begrijpt dat de leraren over salaris en werkdruk klagen. Hij ging in zijn eerste weken dan ook voortvarend te werk. Hij bracht bezoekjes aan rebel lerende onderwijzers, toonde begrip en vond het 'respect'. Hij gaat naast ons staan. Hij zal het maximale doen om ons te faciliteren. Tegen zo'n warme boodschap moest zelfs mijn cynisme even slikken. Al snel werd het maximale bekend. Het kabinet moet tot 2022 nog honderden miljoenen euro's in het onderwijs bezuinigen.

Hoe dan wel, Arie? Als het onderwijs niet kan op geld rekenen, dan komen er ook geen kleinere klassen of minder lessen per docent. Laat staan de waardering voor het vak. Nog nooit zag ik in het onderwijs zoveel onmacht voorbijkomen als dit huidige schooljaar. Van overvolle klassen, tot meer ziekteverzuim en vooral veel foute oplossingen: in de verdeling van taken, het doorduwen van veranderingen en in de opvang van collega's. Leraren zeggen niet zo snel nee. De burn-out is het nieuwe staken.

In zijn nieuwjaarsboodschap zette de minister vol in op de band die hij in korte tijd heeft opgebouwd: 'Misschien herken je deze plek: het Haagse Zuiderpark waar jullie vorig jaar massaal je stem lieten horen' en 'Wat fijn om te merken dat er zo veel mensen zijn die zich met passie inzetten en zich hard maken voor investeringen in het onderwijs'. Over de toekomst schuwt hij de open deuren niet: 'We zijn het niet over alles eens, maar hierover wel: dat geld moet heel goed worden besteed' en 'Jullie kunnen op mij rekenen en ik reken op jullie'. Tot slot gaf hij ons ook een opdracht mee: 'Blijf je schoolleider, je bestuur, je sectorraad, je vakbond en ook mij scherp houden'. Wat zou hij hiermee bedoelen? Zeg je nu dat we met z'n allen moeten gaan staken, Arie? ♦

STEF VAN DER LINDEN
(maatschappijleer.net)

VAN FOUTEN KUN JE LEREN

Vaak hebben leerlingen aan het einde van het schooljaar niet meer zo scherp wat ze nu precies de laatste maanden allemaal hebben geleerd. Veel leerlingen vinden het dan ook fijn om het geheugen op te frissen. Een oefenexamen is een goede test om te kijken hoe ze er bij het vak voorstaan. Nadat ze de opgaven hebben nagekeken, weten ze waaraan ze nog extra aandacht moeten besteden.

JANINE MIDDELKOOP

Met behulp van een foutenanalyse krijgen leerlingen niet alleen inzicht in de onderwerpen die in de toets zijn opgenomen en hoe ze daarop scoren, maar ze worden ook gedwongen te kijken naar de reden van de fouten die ze maken. Zo laat ik leerlingen tijdens de nabespreking van een oefen- of schoolexamen zich afvragen: hoe kwam ik op dit antwoord; wat heb ik fout gedaan? Daarna kan actief aan de slag worden gegaan met de ontdekte hiaten in kennis en vaardigheden.

PRAKTIJK

Bij het nakijken van het school- of oefenexamen vertel ik leerlingen dat niet alleen naar de fouten wordt gekeken, maar ook naar het waarom achter elke fout. Iedere leerling krijgt van mij een A4'tje met daarop een tabel. Het is de bedoeling dat er bij elke fout beantwoorde vraag een kruisje verschijnt achter een van de verklaringen, zoals:

- ik snapte de vraag niet;
- ik heb de vraag niet goed gelezen;
- ik had de kennis niet om deze vraag te beantwoorden;
- ik heb maar de helft van het antwoord gegeven;
- ik heb verkeerd gegokt, enzovoorts.

Foutenanalyse van: _____ Vak: _____ Klas: _____

Waarom heb je deze vraag fout?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
Snapte de vraag niet																									
Had de kennis niet																									
Had de vraag niet goed gelezen																									
Half antwoord gegeven																									
Verkeerd gegokt																									
.....																									
.....																									

Ik heb de meeste fouten gemaakt omdat:

Tips die mij kunnen helpen deze fout minder vaak te maken:

Wilt u zelf eens een foutenanalyse met uw klas doen? De hier afgebeelde eenvoudige foutenanalyse kunt u vinden op www.maatschappijenpolitiek.nl, downloaden en naar eigen voorkeuren aanpassen.

MAATSCHAPPIJLEER OP EEN DEMOCRATISCHE SCHOOL

WAT VERSTA JE ONDER LEREN?

Al snel wordt zichtbaar waar de schoen wringt. Heeft een leerling de meeste kruisjes staan bij de verklaring 'Ik had de kennis niet om deze vraag te beantwoorden', kijk dan of de thematiek van de fout beantwoorde vragen overeenkomt: misschien gaan al deze vragen over het politieke besluitvormingsproces. Dat geeft een leerling een concreet leerdoel. Ook de uitkomst waarbij een leerling de meeste kruisjes bij de verklaring 'Ik heb de vraag niet goed gelezen' heeft staan, biedt kansen: duidelijk is welke vaardigheid meer aandacht in de les moet krijgen.

Soms zijn leerlingen verrast door de conclusie van de uitkomst. 'Ik dacht dat ik goed had geleerd!', is dan de reactie. Een beter aanknopingspunt voor een onderwijsleergesprek over leren, concentreren en onthouden is haast niet denkbaar.

ZELFVERTROUWEN

Bijzonder is ook het klassengesprek dat automatisch op gang komt als leerlingen elkaars foutenanalyse zien: 'Weet je wat ik altijd doe als ik een antwoord niet weet?'. De analyse maakt immers niet alleen zichtbaar wat er misgaat, maar laat ook zien wat er goed gaat. Hoe komt het dat die ene jongen nooit halve antwoorden geeft, en die andere wel? Wat doet die ander blijkbaar automatisch goed? Verschillen tussen leerlingen bieden kansen om van elkaar te leren.

Mijn ervaring is dat leerlingen die een foutenanalyse hebben gedaan, aangeven dat ze bij een volgend schoolexamen meer zelfvertrouwen hebben. Ze hebben de indruk dat ze meer grip op de situatie hebben. Dit geeft ze een beter gevoel om het examen in te gaan. ♦

Johan Wester, student aan de eerstegraadslerarenopleiding in Nijmegen, werkt als docent maatschappijleer/maatschappijwetenschappen op de democratische school DOE040 in Veldhoven. Zijn Nijmeegse docent, Lieke Meijs, maakte soms de opmerking dat op een dergelijke school, en ook in elk leerjaar maatschappijleer wel veel meer verplichte uren zal hebben. Dat is niet het geval. Wel zijn de leerlingen elke dag met democratische besluitvorming bezig.

LIEKE MEIJS

Leerling Else leidt mij behendig door de school. Ze zit al vanaf de oprichting, drieënhalve jaar geleden, op deze particuliere school en heeft zelf voor het vak maatschappijwetenschappen gekozen waarin ze dit jaar vwo-staatsexamen doet. Ook het profielwerkstuk wil ze bij maatschappijwetenschappen uitvoeren. Ze weet wat ze wil: meer tijd van de docent want anders krijgt ze de stof van maatschappijwetenschappen niet af.

GEEN GEWONE SCHOOL

Een vernieuwingsschool als deze lijkt in niets op een gewone school. De leerlingen (van 4 tot 21 jaar) zitten niet op vaste tijden in vaste lokalen, maar vullen zelf hun dagrooster in. Het is een heel kleine school, nu met 77 leerlingen, en dat moet zo blijven. Het maximum is 120 leerlingen omdat de docenten alle leerlingen willen kennen. De gemoedelijke stressloze sfeer valt op, alsook de 4-jarigen die in zwarte pietepakken langstuiven. De vraag komt bij mij op wat hier nu wordt geleerd, maar besluit dat dit niet de juiste vraag is op deze plek. In de onderwijsvisie van deze scholen wordt een verschil gemaakt tussen formeel leren (bewust en planmatig volgen van een les) en informeel leren (spelen en ontdekkend leren). Er moet dus worden gekeken naar wat er in de lessetting maatschappijleer en in de informele settings wordt geleerd.

Er staan negentien scholen op de lijst van democratische scholen in Nederland,

waarvan een aantal basisscholen. Wat deze scholen gemeen hebben is dat ze de school beschouwen als een minisamenleving waarin kinderen stemrecht en zelfbeschikking hebben. Docenten en leerlingen zijn gelijkwaardige deelnemers aan deze minisamenleving en zijn samen verantwoordelijk voor het reilen en zeilen daarvan. Een jongen die hard door de gang rent wordt door medeleerlingen aangehouden en rondgesmeten kaarten in een ruimte vormen geen aanleiding voor mijn student om met stemverheffing te vragen 'Wie heeft dit gedaan?'. Uiteindelijk ruimen een paar jongens dat zelf op.

EXAMENSTOF

Leerlingen krijgen in heel kleine groepen vaklessen zoals maatschappijleer. Twee meisjes oefenen voor het mondelinge staatsexamen dat ze willen gaan doen. De rechtsstaat is het onderwerp. Ze zijn zenuwachtig en komen pas los als ze wat meer in eigen woorden kunnen uitleggen. Wester heeft ze aan de hand van het boek voorbereid en veel met ze gepraat. De kennisrijtjes zitten er nog niet goed in, maar dat zal toch moeten. Ik vrees dat alles wat zij informeel hebben geleerd niet bij het staatsexamen aan bod komt. Bij het formele leren vormt de examenstof de leidraad die de leerling zelf onder begeleiding van de docent bestudeert, maar de leerling bepaalt het tempo en de frequentie van de leermomenten. Leerlingen kunnen echter zelf ook beslissen iets specifiek buiten het formeel curriculum te willen leren. Zo loopt een jongen stage om te leren lassen omdat hij zelf een motor wil kunnen inbouwen in het wagentje waarmee hij folders rondbrengt.

GAMEKRING

In feite is het beslissingsmodel van de school een permanente les maatschappijleer. Er wordt niets van hogerhand opgelegd, uitgezonderd de formele kaders die de Onderwijsinspectie voorschrijft. Besluiten worden in zogeheten *kringen* van docenten en leerlingen genomen. Er zijn heel veel verschillende kringen: er zijn kringen rond een specifiek onderwerp (feestkring, boerderijkring, ICT-kring); er is een schoolkring (het hoogste besluitvormend orgaan) en er is een bemiddelingskring voor als er een conflict speelt. Ik schuif aan bij de *gamekring*, die sociocratisch is opgezet. Een leerling is de voorzitter, Wester is notulist en ik ben gast over wie wordt besloten of ze mee mag stemmen. Er speelt een heikele kwestie. Een kleine groep jongens tussen de 8 en 13 jaar kiest vaak voor *gamen*. Positief hieraan is dat het niveau van hun Engels zich razendsnel ontwikkelt, een negatief aspect is dat ze soms spellen spelen waarvoor ze niet de leeftijd hebben en er tijdens het spelen flink wordt gevloekt en gescholden. De jongens gaven zelf aan soms moeilijk met het spelen te kunnen stoppen; aanleiding dus om in de *gamekring* tot regels te komen waaraan iedereen zich zou moeten houden. Aan de muur hangen al twee overzichten van spellen die wel en die niet mogen worden gedaan. Wat opvalt is dat de leerlingen zelf elkaar corrigeren en wijzen op de regels van de kring; niet de twee docenten die erbij zijn. Ze pakken de vergadering heel serieus op. Een van hen is zo teleurgesteld dat er geen besluit wordt genomen omdat er te weinig leerlingen zijn, dat hij in tranen uitbarst. Ook het feit dat de kring vandaag niet verder kan werken is onverteerbaar voor hem. Er wordt flink geleerd in de *gamekring*. ♦

Overleg op de democratische school DOE040 in Veldhoven

RECENSIE METHODE M (VMBO)

WELKOME NIEUWE SPELER

Volgend schooljaar verschijnt de nieuwe online-methode *Methode M*. Auteur Stef van der Linden (zie interview op pagina 13) is nog volop bezig met de maatschappijleermethode, maar *M&P* mocht de pilotversie al bekijken!

KOEN VOSSSEN

Al enige tijd kent de methodemarkt voor het vmbo-vak maatschappijleer geen nieuwe speler; althans niet voor een officiële methode. Diverse groepen hebben al via YouTube en andere digitale platformen materiaal over maatschappijleeronderwerpen aangeleverd. Zo ook Stef van der Linden met *maatschappijleer.net*, een initiatief dat tot een officiële lesmethode is uitgegroeid. Momenteel wordt *Methode M* nog door verschillende scholen uitgetoetst, maar vanaf volgend jaar is deze (digitale) methode voor alle scholen beschikbaar. Juist daarom een mooi moment om de methode onder de loep te nemen.

FLEXIBILITEIT

Bij het beginscherm van *Methode M* valt meteen al op dat de ordening anders verloopt dan bij veel andere methoden. Politiek, (Maatschappelijke) Vraagstukken en Criminaliteit is ons allen wel bekend, maar de hoofdstukken *Samenleving en Mediawijs* klinken al anders. Voornamelijk het onderdeel *Mediawijs* is vernieuwend. Dit komt natuurlijk niet doordat media niet of gebrekkig door andere methoden wordt behandeld; wel door een aanvulling gericht op mediawijsheid in lijn van het competentiemodel van *mediawijzer.net*. *Methode M* lijkt daardoor beter in te spelen op de media gerelateerde veranderingen in de samenleving. Om de docent van variatie te voor-

zien is er naast de uitgewerkte thema's ook een breed palet van keuzeopdrachten. Hierin zie je de flexibiliteit van een digitale methode. Actuele onderwerpen zoals *sexting* worden door goed gestructureerde opdrachten besproken. Hierom stond *maatschappijleer.net* al bekend en dit is terecht meegenomen.

DENKVAARDIGHEDEN

Methode M lijkt de eenentwintigste eeuw goed in de gaten te hebben. In plaats van verouderde foto's en voor de leerling onbekende voorbeelden zijn filmpjes over Beyoncé en bekende vloggers gebruikt. Daarnaast wordt er ook aansluiting gezocht bij het modieuze onderwijsbegrip *21st century skills*. Diverse opdrachten leren leerlingen om te gaan met de digitale mogelijkheden, maar ook het denken wordt gestimuleerd. Leerlingen mogen hun hoofd breken over vraagstukken over de relatie tussen rechtsstaat en democratie, maar ook over de functies van rolpatronen; uiteraard met goed geschreven teksten vooraf. De verdeling tussen lagere denkvaardigheden en hogere denkvaardigheden ziet er evenwichtig uit. Naast de diverse opdrachten worden alle paragrafen en het hoofdstuk met een oefentoets afgesloten. Hierin worden de leerlingen getoetst of zij de gestelde leerdoelen hebben bereikt. Spijtig hieraan is dat dit uitsluitend uit gesloten vragen bestaat en dan ook nog voornamelijk reproducerend van aard zijn. Het spoor van *21st century skill* lijkt hier dood te lopen.

VRIJHEID

De kennisbasis waarop *Methode M* is gebaseerd bestaat niet alleen uit de vastgestelde eisen voor maatschappijleer. De onderwerpen Politiek en Criminaliteit worden aangevuld met eisen uit de syllabus van maatschappijkunde; direct een goede voorbereiding voor de leerlingen. Dit lijkt veelbelovend en zo mag het ook wel worden genoemd. Ondanks deze potentie lijkt de begrippenlijst soms te beperkt en/of te versimpeld: kijkend naar definities van begrippen zoals *samenleving* lijkt het alsof een gesegegreerde samenleving geen samenleving is (want burgers moeten blijkbaar met elkaar omgaan) of een begrip als *strafmaat* dat (nog) niet wordt uitgelegd.

Een veel gehoorde opvatting in onderwijswereld is dat leerlingen moeten schrijven om lesstof te verinnerlijken. Vaak wordt deze opvatting gevolgd door een opmerking dat digitale

methoden hier geen rekening mee houden. Dat is bij *Methode M* niet het geval. Leerlingen moeten de (tussentijdse) opdrachten zelfstandig verwerken. De methode heeft geen schrijfruimte tussen de opdrachten gelaten. Als docent heb je dus alle vrijheid om leerlingen via digitale schrijfprogramma's te laten werken of ouderwets met pen en papier.

Kortom, *Methode M* is een welkome nieuwe concurrent op de methodemarkt. Onderscheidend in de vormgeving, keuze van beeldmateriaal en keuzemogelijkheden in het algemeen. Een gedegen aanpak die dicht bij de leerlingen staat, maar toch tot kennisvergarig en nieuwe inzichten uitdaagt. ♦

Methode M vindt u online via <https://methodem.nl>.

Methode M

Vraagstukken

Samenleving

Politiek

Mediawijs

Criminaliteit

Keuzeopdrachten

- [Cultuur](#)
- [Rolpatronen](#)
- [Multiculturele samenleving](#)
- [Verzorgingsstaat](#)
- [Politiek](#)
- [Democratie](#)
- [De Grondwet](#)
- [Europese Unie](#)
- [De Gemeente](#)

Media

- [Nieuwsselectie](#)
- [Reclames](#)
- [Sexing](#)
- [Betrouwbaarheid](#)
- [Media en democratie](#)
- [Criminaliteit](#)
- [Gevoel van veiligheid](#)
- [Lucia de B.](#)
- [Aanslagen in Europa](#)

Specials:

- [Tweede Kamerverkiezingen 2017](#)

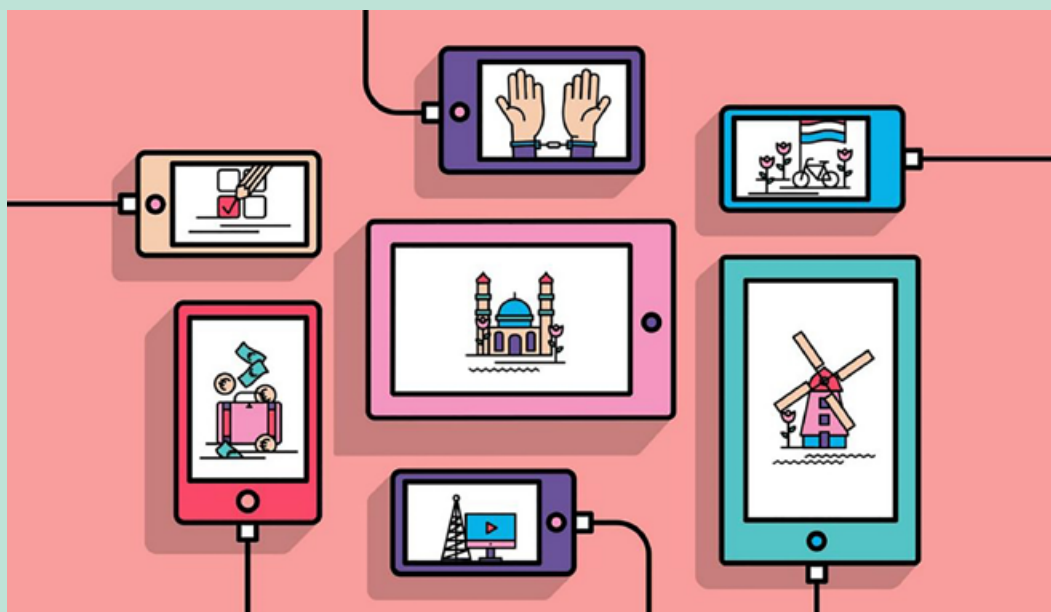
Vraag een proficiëntie aan en maak kennis met alle mogelijkheden van deze methode.

Bestel Methode M voor het schooljaar 2018-2019.

Meer informatie over de methode vind je op onze informatiepagina.

Ervaar je problemen met Methode M? Neem dan contact op met onze helpdesk.

www.methodem.nl

IN GESPREK MET *METHODE M*-ONTWERPER STEF VAN DER LINDEN

BOVENOP DE ACTUALITEIT

REDACTIE

W at is de meer-waarde van een online-methode?

'Een vak als maatschappijleer stoelt op actualiteit. Een boek kan niet inspelen op maatschappelijke trends en gebeurtenissen. *Methode M* doet dat wel, zo blijft de stof altijd correct, zijn de bronnen actueel en zijn er straks sneller keuzeopdrachten online die inspelen op actuele thema's die leven in de samenleving.'

Over hoeveel digitale kennis moeten docenten beschikken om met jouw methode te kunnen werken?

'Op dit moment is alles heel eenvoudig en dat wil ik graag zo houden. Waaraan ik zelf als leraar een hekel heb zijn die ingewikkelde leeromgevingen met talloze mogelijkheden die niet worden gebruikt. Alle uitbreidingen die in de toekomst gaan komen, zullen in samenspraak met de gebruikers gaan. Mijn belangrijkste taak is dan om deze uitbreidingen zo intuïtief mogelijk in de methode te verwerken.'

Als auteur kun je de methode voortdurend bijwerken en actualiseren. Komen gebruikers van de methode dan niet voor verrassingen te staan, bijvoorbeeld als ze een bepaalde casus later nog een keer willen gebruiken?

'Het is inderdaad mogelijk dat een bron of video in de loop van het schooljaar wordt vervangen. Dat is juist de kracht en zal ook niet tot grote verrassingen moeten leiden. Mochten grotere onderdelen veranderen dan wordt dat ook gecommuniceerd.'

Op de website staat dat de methode is 'actueel en interactief' is. Kun je een voorbeeld geven van een interactief onderdeel?

'Elk hoofdstuk bevat diverse oefentoetsen en quizjes. Daarnaast werken we volop met video's, mogen de leerlingen digitaal werken en biedt het internet een schatkamer aan leuke *tools* die vanaf de methode worden gelinkt.'

Op de website staat dat je met deze methode vooruitblijkt op maatschappijkunde. Denk je dat leerlingen hierdoor sneller voor dit examenvak gaan kiezen? Komt er een *Methode MK* voor maatschappijkunde?

'Er is een grote kloof tussen maatschappijleer en maatschappijkunde. Met *Methode M* probeer ik die kloof inhoudelijk een beetje te dichten. Voordat *Methode M* de stap zet om een methode voor te schrijven, is het eerst belangrijk dat het examenprogramma wordt geactualiseerd.' ♦

IN GESPREK MET OUD-MINISTER ERNST HIRSCH BALLIN

'EEN GEMISTE KANS OM 1917 NIET OP GEPASTE WIJZE TE HERDENKEN'

De grondwetswijziging van 1917 opende de deur voor het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen. Tevens werd het districtenstelsel vervangen door de evenredige vertegenwoordiging.

Toch zag de Tweede Kamer af van een aansprekende herdenking van dit markante jaar omdat het vrouwenkiesrecht pas twee jaar later praktijk werd. Oud-minister Ernst Hirsch Ballin betreurt dat, zoals hij in een recente publicatie duidelijk maakt.¹ *M&P* laat hem aan het woord.

WOLTER BLANKERT

Ernst Hirsch Ballin
(foto: Jeroen Oerlemans*)

Ernst Hirsch Ballin (CDA was tweemaal minister van Justitie (1989-1994 en 2006-2010). In de tijd daarvoor, -tussen en -na was hij hoogleraar in Tilburg en thans ook aan de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast bekleedde en bekleedt hij tal van functies. Momenteel is hij onder meer bestuursvoorzitter van het T.M.C. Asser Instituut (internationaal recht). In 2010 keerde hij zich fel tegen deelname door het CDA aan een kabinet met gedoogsteun van de PVV. Onlangs publiceerde hij (de aanleiding voor dit interview): *De stille revolutie van 1917, Dwarsverbindingen in democratisch burgerschap en onderwijs*.

* Jeroen Oerlemans kwam in oktober 2016 door een sluipschutter in Libië om het leven.

Ernst Hirsch Ballin: 'Een beetje een gemiste kans, want 1917 betekende een mijlpaal, in zekere zin belangrijker dan de grondwetswijziging van 1848. Johan Rudolph Thorbecke legde toen het fundament voor onze parlementaire democratie, maar het stemrecht bleef beperkt tot een selecte groep van welgestelde mannen. Bedenk dat de grondwetswijziging van 1917 middenin de Eerste Wereldoorlog plaatsvond. In Rusland had Vladimir Lenin de macht gegrepen, overal giste het. Ook in Nederland, met een schrijnende tegenstelling tussen arm en rijk. Het *lagere volk* woonde deels onder erbarmelijke omstandigheden, in krotten, kelders en plaggenhutten. De grondwetswijziging droeg een onmiskenbaar emancipatorisch karakter; iedereen telde voortaan mee, geen stem ging meer verloren (zoals bij het districtenstelsel het geval is). Vaak wordt gesteld dat er koehandel plaatsvond. Als de christelijke parlementsleden het algemeen kiesrecht accepteerden, zouden de liberalen akkoord gaan met de financiële gelijkstelling van het bijzonder onderwijs. Dit was niet de betekenis van het geheel.'

GELIJKSTELLING

'Wezenlijk was dat in dat roerige jaar 1917 het gevoel overheerste dat het tijd werd om alle bevolkingsgroepen (arm en rijk, protestant, katholiek of openbaar) een eerlijke kans te gunnen.

In die zin droeg de financiële gelijkstelling tussen de onderwijsrichtingen eveneens een emancipatorisch karakter. Bedenk dat die gelijkstelling verplichtingen met zich meebracht. Vereiste voor overheidsfinanciering was dat een school aan centraal opgestelde deugdelijkheidseisen voldeed. De gelijkstelling betekende dat alle scholen in Nederland aan dezelfde kwaliteitseisen moesten voldoen en dat alle leerlingen recht op goed onderwijs hadden. Er ontstonden, of er waren al, verschillende zuilen, maar die schraagden een

dak en stonden op een gemeenschappelijk fundament. Algemeen kiesrecht, evenredige vertegenwoordiging en gelijke financiering voor alle onderwijsrichtingen bevorderden zo de binding binnen de samenleving.

Uw stelling [van de interviewer] dat ook de apartheid tussen de zuilen erdoor in de hand werd gewerkt klopt deels wel, maar overdrijven moeten we dat beslist niet. Het beeld dat katholieken alleen katholieke winkeliers hun klandizie gunden, herken ik niet voor het Amsterdam waarin ik ben opgegroeid. Voor bepaalde dorpen kan dat best anders hebben gelegen. De wijsheid "twee geloven op een kussen, daar slaapt de duivel tussen", deed opgeld, maar niet in absolute zin.'

VROUWENKIESRECHT

'Achteraf gezien, is het jammer dat het algemeen vrouwenkiesrecht niet meteen in 1917 is geregeld, maar dat was politiek te hoog gegrepen. Zoals u weet, vereist een grondwetswijziging een tweederde meerderheid in beide Kamers. Het kabinet-Cort van der Linden slaagde erin deze voorheen uiterst controversiële punten met een zeer ruime meerderheid aangenomen te krijgen. Voor het meteen vastleggen van het vrouwenkiesrecht ontbrak die tweederde meerderheid, maar door het taboe erop uit de Grondwet te halen - een prestatie van formaat - begreep iedereen dat dit niet meer lang op zich zou laten wachten. Al twee jaar later kreeg dit door de initiatiefwet-Marchant zijn beslag met een gewone meerderheid, volstrekt uitgesloten zonder de grondwetswijziging van 1917. Nederland behoorde daarmee tot de kopgroep in de wereld (zie kader).

Referenda zie ik niet als een versterking van onze democratie, integendeel. Het wezen van onze democratie is dat ook belangen van minderheden gewicht in de schaal leggen. Daarom vind ik de evenredige vertegenwoordiging, zonder drempels, een groot goed. Ook kleine groeperingen kunnen zo worden gehoord. Zelf ben ik van mening dat

wetten of maatregelen die volledig tegen de diepste gevoelens van minderheids-groepen indruisen, zo veel mogelijk zouden moeten worden vermeden; vanzelfsprekend altijd binnen een redelijke belangenafweging. De meerderheid moet evenwel ook verantwoordelijkheid voor de noden van minderheden voelen. Het simpele idee dat democratie zou betekenen dat de meerderheid het vanzelfsprekende recht heeft om de minderheid haar wil op te leggen, wijs ik af.'

ISLAMITISCHE SCHOLEN

'Dat het bijzonder onderwijs na 1970 zijn bestaansrecht heeft verloren, daar ben ik het helemaal niet mee eens. De betekenis is anders geworden, maar het blijft een groot goed dat eigen initiatief een kans krijgt en dat scholen zich op hun eigen manier kunnen profileren. Dat islamitische scholen deze mogelijkheid benutten is op zich prima - dat past binnen de bedoeling van de wet - maar voor alle scholen geldt dat ze aan gezamenlijk burgerschap moeten bijdragen. Dat moet als eis van deugdelijkheid worden gezien. Binding met de samenleving als geheel speelt daarbij een belangrijke rol. Daarop ziet de Inspectie van het Onderwijs terecht scherp toe. Scholen die de leerlingen afzonderen en tegen de samenleving waarvan ze deel uitmaken opzetten - waarbij soms zelfs sprake is van sympathie voor terroristische bewegingen - hebben geen bestaansrecht. Er bestaan goed functionerende islamitische scholen; reden te meer om geen scholen te tolereren die een loopje met de wettelijke eisen voor goed onderwijs nemen.'

BURGERSCHAP

'De vrijheid van onderwijs biedt scholen de mogelijkheid zelf vorm aan het verplichte onderdeel burgerschap te geven. Dat houdt geen vrijheid-blijheid in, ook op andere

terreinen is dat niet het geval. Aandacht voor burgerschap is traditioneel een eis aan het onderwijs geweest. Al onze eerste nationale onderwijswet van 1806 eiste het aanleren van "alle maatschappelijke en christelijke deugden".

In 2003 is aandacht voor burgerschap opnieuw in de wet vastgelegd. Uit de inspectierapporten blijkt echter dat veel scholen op dit punt tekortschieten, onder meer door burgerschap wel heel ruim te interpreteren. Een duidelijk kenniselement mag beslist niet ontbreken. Zeker leerlingen in het voortgezet onderwijs moeten weten hoe onze parlementaire democratie werkt. In het verlengde daarvan behoren zij ook een beeld te hebben van de belangrijkste Europese instellingen. Nationaal en Europees burgerschap liggen in elkaars verlengde, zoals leerlingen ook het nodige moeten opsteken over het bestuur van gemeente en provincie. Dat zij deel uitmaken van de wereld als geheel, denk aan het klimaat, is eveneens een belangrijk gegeven.

Bij maatschappijleer komt dat normaal gesproken in de bovenbouw aan de orde, maar de Onderwijsinspectie en internationaal onderzoek stuiten vooral op tekortkomingen bij vijftienjarigen. Als u gelijk heeft dat de verplichte kerndoelen voor de onderbouw al het nodige voorschrijven, is het des te vreemder dat hiervan in de praktijk zo weinig valt terug te vinden. Persoonlijk hecht ik daarnaast veel waarde aan de bevordering van houdingen die nodig zijn om in Nederland naar behoren als burger te kunnen functioneren. Kritisch zijn behoort daar zeker bij, maar ook of vooral openstaan voor andere meningen, iederen in zijn waarde laten en het vermijden van geweld.

Ik ben het niet met u eens dat de invloed van de school op deze terreinen slechts marginaal zou zijn. Wel zijn er tegen-

INVOERING ALGEMEEN ACTIEF VROUWENKIESRECHT

Nieuw-Zeeland	1893
Noorwegen	1913
Denemarken	1915
Duitsland	1918
Nederland	1919
Zweden	1921
Verenigd Koninkrijk	1928
Frankrijk	1944
België	1948
China	1949
Verenigde Staten	1964*
Zwitserland	1971
Saudi-Arabië	2015

* Blanke vrouwen in 1920

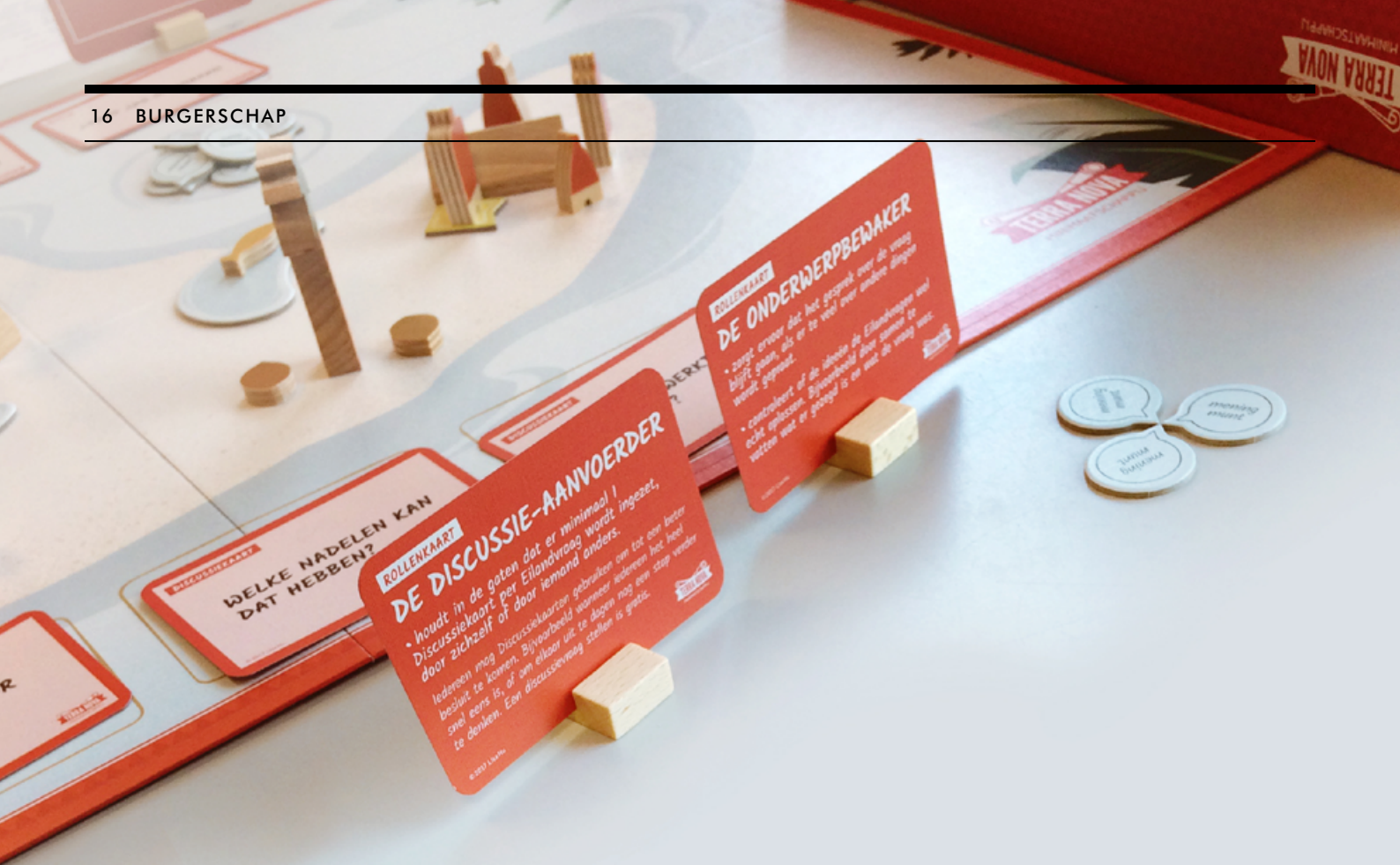
krachten van buiten het onderwijs. De doorgeschoten marktwerking kan zelf-zucht bevorderen. Ongebreidelde fusies op diverse terreinen, ook binnen het onderwijs, stellen verbanden op de proef. Uitsluiting van omvangrijke groepen die het economisch en technologisch niet kunnen bijbenen, werkt ontevredenheid in de hand. De hetzerige toon in sociale media, en helaas soms ook in de klassieke media, bevordert de harmonie in de samenleving evenmin. Dat is allemaal een extra reden voor de school om tegengas te bieden. Binding binnen onze samenleving, dat was de uitdaging in 1917 en honderd jaar later geldt dat nog steeds.' ♦

Noot

1. *De stille revolutie van 1917, Dwarsverbanden in democratisch burgerschap en onderwijs*, e-boek, Querido Fosfor, Amsterdam, 2017, via de website van de uitgever en internetboekhandels verkrijgbaar, 50 bladzijden.

LESSUGGESTIE

1. *Kernconcept binding, context het onderwijssysteem*
Ernst Hirsch Balling gebruikt regelmatig het begrip *binding*, een van de vier hoofdconcepten van maatschappijwetenschappen. Bespreek met leerlingen de vraag in welke mate de grote variatie in schoolsoorten (niveaus en richtingen) de binding tussen leerlingen bevordert en/of tegengaat. Denkbaar is de leerlingen eerst hierover het een en ander te laten noteren, goed gemotiveerd, individueel of in kleine groepen. Vervolgens kan het resultaat klassikaal worden besproken.
2. *Een aardige stelling om aan de klas voor te leggen*
'Wetten of maatregelen die volledig tegen de diepste gevoelens van minderheidsgroepen indruisen dient men zo veel mogelijk te vermijden, binnen een redelijke belangenafweging. De meerderheid moet zich verantwoordelijk voelen voor de noden van minderheden. Het simpele idee dat democratie zou betekenen dat de meerderheid het vanzelfsprekende recht heeft om de minderheid haar wil op te leggen, wijs ik af.'
3. Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) biedt scholen tal van mogelijkheden om burgerschap vorm te geven. Mocht dit nog onbekend terrein voor u zijn, dan kan het geen kwaad hiervan kennis te nemen (zoekterm 'SLO+burgerschap'). Ook *M&P* heeft hieraan aandacht geschonken. Opvallend is dat heel wat onderbouwdocenten niet beseffen dat de kerndoelen in de onderbouw verplicht zijn voorgeschreven. In de bovenbouw dient hierop te kunnen worden voortgebouwd. Een idee om dit in een ontspannen sfeer onder de aandacht te brengen?

LEERLINGEN BOUWEN MINIMAATSCHAPPIJ IN SPEL *TERRA NOVA*

HEB JE EEN MENING? EERST EEN MENINGMUNT BETALEN!

Nederlandse jongeren weten minder over democratie dan leeftijdsgenoten in vergelijkbare landen, zo communiceerde de ICCS¹ onlangs via een persbericht. Logisch, klonk het meteen vanuit maatschappijleerland, dit onderzoek is uitgevoerd onder 13- en 14-jarige leerlingen. Zij volgen nog geen maatschappijleer. Toch zouden leerlingen op deze leeftijd via keuzemodulen of themadagen hun kennis over burgerschap aanzienlijk kunnen vergroten. Het nieuwe spel *Terra Nova* kan daarbij ondersteunen. In dit spel bouwen leerlingen een minimaatschappij en beschikken ze over een eiland dat ze inrichten en besturen.

VINCENT DE GEUS

Gedecideerd zet Mats de derde hut aan de noordzijde van het eiland *Terra Nova* neer: 'Hier kunnen nog drie mensen wonen'. Ze wonen niet bij de andere mensen, want de hutten staan verspreid over het eiland. Het plaatsen van de hut is geen impulsieve actie van Mats. Hij heeft er zojuist met zijn groepsgeenoten vijf minuten lang over gediscussieerd. Eigenlijk wilde Mats de hut al eerder neerzetten, maar zijn groepsgeenoten speelden

discussiekaarten en vroegen Mats of het wel goed voor iedereen zou zijn om de hut aan de noordkust te plaatsen. Mats vond van wel. Sophie speelde echter een meningmunt. Haar mening was dat de hut meer aan de westkant van het eiland zou moeten worden geplaatst. Daar stond immers ook een kokosboom. Mats kon echter schermen met het voordeel van de aanwezigheid van een zoetwaterbron aan de noordzijde van het eiland en dus werd de hut uiteindelijk aan de noordzijde geplaatst.

Foto's: Vincent de Geus

IDEALE MAATSCHAPPIJ

Terra Nova is een nieuw bordspel waarbij leerlingen gezamenlijk een ideale maatschappij creëren. In kleine groepen van vijf personen beslissen leerlingen over de fysieke inrichting van het eiland, maar ook over de bestuursvorm van het eiland. Het spel is ontworpen voor leerlingen van 10 tot ongeveer 14 jaar. Oudere leerlingen kunnen via de meer abstracte vragen echter ook worden uitgedaagd: 'Wanneer een bestuursvorm is vastgesteld, hoe werkt dan het kiesstelsel?' en 'Hoe ga je om met eilandbewoners met leiderschapstalenten die macht naar zich toe trekken?'. Het spel heeft een duidelijke structuur en de verschillende spelers krijgen allen een eigen taak. Ze ervaren een individuele verantwoordelijkheid en dat maakt dat het spel vrij gestructureerd kan verlopen. Toch is het ook hier zo dat sommige leerlingen het spel duidelijk met meer enthousiasme en gedrevenheid spelen dan andere leerlingen.

MENING

In echte kennisoverdracht over democratie is het spel beperkt. Waar het spel wel goed in slaagt, is het stimuleren van de democratische attitude bij leerlingen. Leerlingen krijgen open discussievragen aangereikt die ze tijdens het spel aan elkaar stellen. Met name de meningmunten spelen hierbij ook een belangrijke rol. In de discussies over het eiland beschikt iedere speler over vier meningmunten. Nadat spelers vier keer hun mening hebben gegeven, moeten ze hun mond houden.

Pas als alle medespelers ook vier keer hun mening hebben gegeven, ontvangen spelers nieuwe meningmunten. Dit motiveert leerlingen elkaar aan te moedigen mee te doen, hun mening te uiten en gezamenlijk een beslissing te nemen.

STORM

Mats, Sophie en hun medespelers zijn voorlopig nog niet klaar met de inrichting van het eiland. Nadat de beslissingen over de inrichting, over de bestuursvorm en over het leiderschap zijn genomen, vinden er onverwachte gebeurtenissen plaats. Er komt een storm aan die een deel van het eiland dreigt te verwoesten. Welk besluit moet worden genomen? Er worden kinderen op het eiland geboren. Mogen zij ook meebeslissen? Welke gevolgen heeft de komst van enkele vluchtelingen voor het bestuur van het eiland? Mats heeft voor dat laatste vraagstuk wel een goede oplossing, maar hij mag niets zeggen. Zijn meningmunten zijn op. Op zachte toon vraagt hij Sophie of zij misschien zijn oplossing op tafel wil leggen. Sophie beschikt namelijk nog wel over twee meningmunten. ♦

Noot

1. *International Civic and Citizenship Education Study (ICCS)* wordt in Nederland uitgevoerd door de Universiteit van Amsterdam en het Kohnstamm Instituut in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

HALIL IBRAHIM KARAASLAN
is docent maatschappijleer
en columnist.

INSPANNINGSVERPLICHTING

Het kabinet wil meer aandacht voor burgerschap op scholen. Op zich niet iets nieuws: vorig jaar trok toenmalig staatssecretaris Sander Dekker ook al aan de bel. Net zoals toen is dit verlangen naar meer burgerschap echter leeg en problematisch, om twee redenen:

1. *Motivatie*: de wil om meer te doen aan burgerschap is niet intrinsiek, maar extrinsiek. Er moest immers eerst een onderzoek aan te pas komen waarvan de conclusie is dat onze jongeren (in het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs) minder van burgerschap afweten dan jongeren in ons omringende landen.
2. *Vrijblijvendheid*: blijkbaar brandt het lampje bij de politiek helaas nog steeds niet dat burgerschap, kennis over democratie en omgang met elkaar een kernwaarde binnen ons onderwijs zou moeten zijn en daarmee ook om een verplicht aantal lessen vraagt die we er met zijn allen aan zouden moeten besteden. Als we dit echt belangrijk zouden vinden zou dit niet meer vrijblijvend van scholen moeten worden gevraagd, maar door middel van onderwijs moeten worden afgedwongen.

Ik kan het niet vaak genoeg herhalen. In een klimaat van polarisatie en onbegrip tussen verschillende bevolkingsgroepen in ons land is het belangrijker dan ooit dat burgerschap en daarmee het gesprek in de klas over belangrijke thema's als de rechtsstaat, democratie, vrijheden, omgang met verschillen, enzovoorts worden besproken. Dit zou niet enkel van deze tijd, maar van alle tijden moeten zijn. Onderwijs is per definitie de plek waar jongeren deze *skills* onder begeleiding van een goede en bekwame docent kunnen oefenen.

Dat betekent dat we moeten kappen met burgerschap te zien als een vak dat iedere docent kan geven. Net als elk vak en net als maatschappijleer vereist burgerschap een bepaalde expertise. Laten we dan ook docenten inzetten die een achtergrond in dit vak hebben in plaats van fte's binnen organisaties te vullen zodat iedereen aan zijn/haar uren komt. Als we echt kwaliteit willen, dienen we de beste docenten er op te zetten.

Als dit kabinet serieus is in zijn wens om meer burgerschap op scholen in te zetten, dan dienen ze dat te uiten in wet en regelgeving en niet in vrijblijvende abstracte afspraken waarvan scholen kunnen maken wat ze willen. Als er voor een docent of vak *een ding killing* is, dan is het de *inspanningsverplichting*.¹ Kortom, maak een opdracht of doe mee met een toets; haal je een onvoldoende, prima. Zo neemt een student een opdracht nooit serieus, maar is het voor de docent ook enorm moeilijk zichzelf en zijn eigen vak serieus te nemen.

Als dit kabinet zich de komende tijd echt ergens voor wil inspannen, dan stel ik voor dat het begint met het afschaffen van de inspanningsverplichting. ♦

Noot

1. Voor Loopbaan en Burgerschap geldt een inspanningsverplichting in plaats van een resultaatverplichting. De mbo-school legt op basis van het loopbaan- en burgerschapsdocument een inspanning voor de student vast in de onderwijs- en examenregeling. Hier moet de student aan voldoen om het mbo-diploma te behalen. De examencommissie beoordeelt of de student aan de gestelde criteria heeft voldaan. Loopbaan en Burgerschap moet dus zowel in het onderwijsprogramma als in de examenregeling aan de orde komen. De eisen hoeven echter niet de vorm van een examen te hebben. Ook kan een mbo-school voor verschillende doelgroepen verschillende inspanningsverplichtingen formuleren.

VOX populi

IEDERE LEERLING MOET EEN KEER NAAR DE TWEDE KAMER.

LEERLINGEN VMBO-4-TL VAN HET OLYMPUS COLLEGE IN ARNHEM.

BAS BANNING

FATIMA (15)

IK HOU NIET VAN VERPLICHTINGEN

'Eigenlijk hoeft het niet perse, maar het is wel leuk om te kijken waar alle beslissingen worden genomen. Ik hou niet zo van verplichtingen, dan voel je je gedwongen om iets te doen. Ik wil mijn eigen keuze kunnen maken.'

MATT (16)

HET IS WEL HANDIG

'Het is wel handig, maar het hoeft niet omdat niet iedereen in de Tweede Kamer is geïnteresseerd. Ik vind dat het niet verplicht moet zijn als je het zelf niet wilt.'

NOA (16)

WAAR ALLES WORDT BESLOTEN

'Ik vind van wel. Dan weet iedereen waar alles wordt besloten. Zelf vind ik het een leuk beeld om te zien: oké, hier lopen ze elke dag hun werk te doen. Ik denk dat als ik zelf in de Tweede Kamer ben dat ik wel dingen ga herkennen.'

TENTOONSTELLING IN BEELD EN GELUID

NIEUWS OF NONSENS

Tot 24 juni is in het media-instituut/museum Beeld en Geluid in Hilversum een tentoonstelling te zien met als titel *Nieuws of nonsens*. Daarbij worden leerlingen getraind *fake* en echt nieuws van elkaar te onderscheiden. Tevens wordt duidelijk dat nepnieuws niet iets van de laatste tijd is.

WOLTER BLANKERT

WEINIG GELOOF

Na de stichting van de Sovjet-Unie berichtten honderden bonafide westerse journalisten en andere *deskundige beschouwers* in redelijk gunstige zin over dit arbeidersparadijs. Een enkele journalist richtte de schijnwerper op terreur en hongersnood, maar wie daar geloof aan hechtte gold als buitengewoon rechts. Dit beeld herhaalde zich ten opzichte van China, journalisten zijn geen ezels. Men wilde genuanceerd berichten en daarom het regime van Mao Zedong niet in een al te kwaad daglicht stellen. Ook nu uitte maar een enkeling twijfel, maar over het algemeen werd er weinig geloof gehecht aan de berichten over de gruwelijke gevolgen van de *Grote Sprong Voorwaarts*. Dat betrekkelijk positieve beeld vond zijn weerslag in de schoolboeken. Eind jaren zestig trad in het Westen een heuse hausse op in Mao-verering, gebaseerd op een nepbeeld van de werkelijkheid, dat niemand bewust had gefabriceerd.

FAKE LOONT

Daarbij vergeleken lijkt het huidige nepnieuws gemakkelijker te doorzien, al staat dat niet vast. Als het geloof in nepfeiten zich eenmaal heeft vastgezet, valt het lastig dat weer los te laten. Het heeft er alle schijn van dat Donald Trump en zijn achterban oprecht zijn als zij het onwelgevallige nieuws als *fake* bestempelen, voor de Mao-vereerders, waaronder eminente geleerden, lag dat niet anders. Uit de geschiedenis blijkt dat nepfeiten beter beklijven dan echte. Het nepbeeld dat William Shakespeare van koning-schurk Richard III schetst heeft meer school gemaakt dan talloze weerleggingen door vakhistorici.

Stickers op stelling: elke sticker (los van de kleur) betekent 'eens' (foto: Wolter Blankert)

Dat laatste verdient apart aandacht. Herodotus, de vader van de geschiedenis, gaf al voorbeelden van koningen die nepnieuws in omloop brachten om de tegenstander een hak te zetten. Het vak geschiedenis dankt zijn wetenschappelijke kant aan het ontzenuwen van *fake*-elementen uit het verleden. Eind

achttiende eeuw bestookten Oranjestaten en Patriotten elkaar met pamfletten, waarin de waarheid niet voorop stond. Er werd een sport van gemaakt de indruk te wekken dat beledigende teksten door een ander waren geschreven. Pamfletten verspreidden zich als een olievlek door veelvuldig herdrukken. Dat komt aardig in de buurt van een trollenwebsite.

Aansprekend nepnieuws levert fors geld op. Door het commerciële karakter van sociale media trekt een veel gelezen bericht adverteerders. Vooral enigszins pikante, maar nog net geloofwaardige, berichten over bekende personen doen het goed. Tijdens haar verkiezingscampagne vormde Hillary Clinton daarvoor een dankbare prooi. Macedonische studenten verdienen daar fors aan, Facebook nog veel meer. Dat stond los van de goed georganiseerde acties van Russische zijde, waarbij op-en-top Amerikaans ogende websites werden gefabriceerd.

TENTOONSTELLING

Na deze beschouwing, terug naar de tentoonstelling. Die suggereert dat het mogelijk is nepnieuws te onderscheiden van echt nieuws. Het trainen van leerlingen daarin, is het doel van de tentoonstelling.

Het geheel is aansprekend opgezet, met veel technische snufjes en interactieve activiteiten, waaraan leerlingen individueel en in groepsverband kunnen deelnemen. Bij de huidige overvloed aan nepnieuws doen enkele voorbeelden wel vergezocht aan. Dat de Tweede Wereldoorlog aandacht krijgt is volkomen terecht: een ongekende bloeitijd van dit fenomeen. Om leerlingen evenwel het hoofd te laten breken over de vraag of een scholier in de strenge winter van 1962 echt aan een treinstang vastgevroren heeft gezeten, lijkt vergezocht (wel vastgevroren, maar niet bevrijd met lauwe thee, vanwege dat laatste toch *fake*). Verder komt deze tentoonstelling haar belofte na. Leerlingen krijgen oog voor de manier waarop nieuws tot stand komt, waarbij schifting onvermijdelijk is en controle van de bron een absolute

noodzaak. Redacties doen hun best nepberichten eruit te zeven; dat lukt echter niet altijd. Leerlingen ondergaan hoe het is om in een *bubbel* te leven, alleen af te gaan op nieuws uit eigen kring. Daarom is een bezoek aan deze tentoonstelling een aanrader. Ook de vaste collectie van Beeld en Geluid zal leerlingen aanspreken. ♦

Informatie: Beeld en Geluid, Mediaparkboulevard 1, Hilversum, tel: 035 - 677 5555, geopend dinsdag t/m zondag, 10-17.30 uur, prijs per leerling € 9, workshops voor schoolklassen op aanvraag.

TROL EN BUBBEL

Een trol verspreidt bewust nepnieuws, anoniem of onder andermans naam, vaak om daaraan te verdienen, soms voor eigen vermaak. In Rusland zouden *trollenfabrieken* bestaan, waarin continu op grote schaal nepnieuws wordt gefabriceerd (mogelijk is dit nepnieuws!?). Aanvankelijk werd met een trol iemand aangeduid die op discussiefora anoniem met sterk afwijkende stellingen de boel wilde jennen. Leven in een *nieuwsbubbel* betekent dat je alleen geloof hecht aan nieuws uit eigen kring, bij voorbeeld uit je Facebooknetwerk. Bubbel is een relatief begrip. Tot rondom 1970 leefden katholieken in hun katholieke bubbel. *NRC/Volkrant*-lezers leven in een andere *bubbel* dan *Telegraaf*-lezers. De *NRC* openbaarde in 2000 mogelijke nadelen van de multiculturele samenleving, de *Telegraaf*-lezers waren daarmee al lang vertrouwd. Bij sport treedt een nationale bubbel op, alleen Nederlandse prestaties tellen, bij politiek ontbreekt dit element evenmin. Journalisten uit Afrika verwijten westerse journalisten in een *westerse bubbel* te leven. Het gebrek aan enthousiasme voor de Europese Unie wordt wel toegeschreven aan het ontbreken van een Europese mediabubbel.

LESOPDRACHT - NEPBERICHTEN

Deze opdracht is niet aan een bepaald niveau gebonden, de beoordeling zal dat wel zijn.

Verdeel de klas in kleine groepen van in principe vier leerlingen. Geef elke groep een krant van de afgelopen week ter inzage. Neem de kranten in voordat de leerlingen elkanders werk gaan beoordelen.

Opdracht

Vat vier berichten uit de krant samen in één zin per bericht:

- een bericht over politiek;
- een bericht over economie/financiën;
- een bericht over sport;
- een bericht over entertainment of iets anders.

Verzin binnen elke rubriek een nepbericht dat zo geloofwaardig mogelijk klinkt, ook hier in één zin.

Schrijf de acht nieuwsitems goed leesbaar op een blaadje door elkaar en ruil dat met dat van de groep naast je. Bespreek in je groep de nieuwsitems van de andere groep en geef aan wat echt nieuws is en wat *fake*. De andere groep doet hetzelfde. Laat daarna beide groepen bij elkaar zitten en bepaal welke (verzonnen) nepnieuwttjes door de andere groep als *waar* zijn opgevat. Voor elke nepnieuwttje dat als *waar* is beoordeeld krijgt jouw groep een punt (als beloning voor het kundig fabriceren van nepnieuws).

Uitgangspunt is dat de berichten in de krant kloppen, dus waar zijn. Als je daaraan twijfelt, leg dit dan met een duidelijke motivatie voor aan je docent. Als deze je geheel of gedeeltelijk gelijk geeft, krijgt de groep drie punten.

Zoals altijd komt de groep met de meeste punten als winnaar uit de bus. Die groep ontvangt een *fake*prijs.

RECENSIE

VOOR NASCHOLING NIET LANGER DE DEUR UIT...

Het bedrijf E-WISE ontwikkelt digitale cursussen voor leraren. Op hun website¹ is een groot aanbod te vinden van cursussen over communicatie, persoonlijke ontwikkeling en didactiek, maar ook over vakinhoud. Omdat er ook een cursus over het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen is, vroeg de redactie om inzage in deze cursus en daarmee antwoord te kunnen geven op de vraag of docenten voor nascholing niet langer de deur uit hoeven?

LIEKE MEIJS

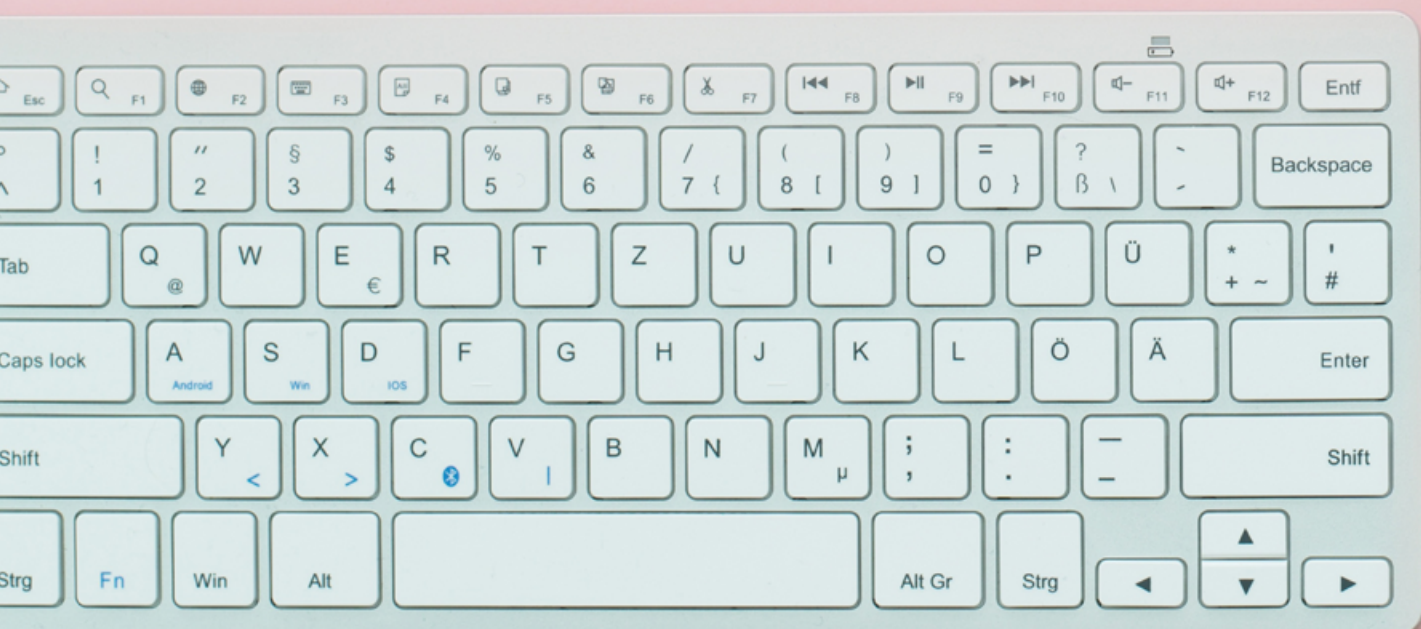
Auteur van deze digitale cursus maatschappijwetenschappen Coen Gelinck is tevens de docent die vanachter een tafel de cursist toespreekt, ondersteund door dia's met samenvattende teksten. Een docent zonder klas, maar ook een cursusleider zonder cursisten is een kale setting. Niet voor niets kiezen televisieprogramma's als *College Tour* en *DWDD University*, maar ook de digitale colleges van de Universiteit van Nederland voor publiek. Dat nodigt meteen uit om vragen te stellen, grapjes te maken en je tot mensen te richten. Nu ontbreekt een motiverende start, het ophalen van de voorkennis en een warm pleidooi waarom iemand deze cursus zou moeten doen.

REPRODUCTIE

De inhoud van de cursus is voor een groot deel gericht op de verwerving van kennis. De docent moet heel veel informatie over het nieuwe programma kunnen opsommen. Zo moet hij/zij alle hoofd- en kernconcepten kunnen noemen en aan elkaar kunnen koppelen en moet hij/zij vijf verschillen tussen het oude en het nieuwe programma kunnen noemen. De doelen zijn erg

reproductief van aard. Om een programma te leren kennen dat op hogere denkvaardigheden is gericht, waren minder reproductieve doelen beter op hun plaats geweest. In het eerste jaar lesgeven met het nieuwe programma kunnen docenten de hoofd- en kernconcepten gewoon nog opzoeken en ernaast houden, net zoals leerlingen dat doen. Het jaar daarna kent de docent deze vanzelf wel uit het hoofd. Een vraag uit de eindtoets 'Welke kernconcept komt bij twee hoofdconcepten voor?'² is dan ook een weinig betekenisvolle vraag. Vragen om een betoog te schrijven waarom het kernconcept *macht* ook bij het hoofdconcept *binding* zou passen, ware een betere geweest; zij het dat dit niet valt te beoordelen in de gesloten-vragenstelling van de eindtoets van deze cursus.

De cursus wordt levendiger als een van de pilotdocenten, Lars van der Bruggen, aanschuift bij het onderwerp Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA) en bij Denkvaardigheden in de praktijk. Hij licht toe hoe zijn PTA eruitziet en met welke praktische opdrachten in de actualiteit hij het programma probeert te verlevendigen. Op Koningsdag trekken zijn leerlingen erop uit om daar te observeren en na te gaan of *binding* een effect van een dergelijke dag is.

CURSUS LEIDT NIET TOT BEKWAAMHEID

De doelen van de cursus zijn ambitieus. In de inleiding wordt gemeld 'dat cursisten de volgende vakdidactische en vakinhoudelijke bekwaamheden verwerven:

- doelen stellen, leerstof selecteren en ordenen, samenhangende lessen uitwerken met passende werkvormen, afgestemd op het herziene curriculum en
- beheersing van de leerstof wat kennis en vaardigheden betreft, ook in relatie met de eindtermen en eindexamenprogramma's.

Helaas kan ik niet concluderen dat ik deze bekwaamheden verwerf als ik de cursus heb beluisterd en de vragen heb beantwoord. Dat wordt ook niet getoetst. Deze cursus vormt dus slechts het begin van een traject waarin een docent aan de hand van deze startinformatie met bovengenoemde bekwaamheden kan gaan oefenen. De examenresultaten van het eerste cohort leerlingen zal een eerste test vormen of de docent bekwaam genoeg was.

In het Netwerk van docenten maatschappijwetenschappen is de uitwisseling van ervaringen het belangrijkste onderdeel. Hoe pakt de ander een onderwerp aan? Waarom lukt het mij niet leerlingen inzicht te geven in rationalisering? Mag ik van jou een schoolexamen zien? Het is een niet te missen fase in het traject naar bekwaamheid voor maatschappijwetenschappen nieuwe stijl. Het argument voor een digitale cursus dat er geen lessen uitvallen, geldt ook niet voor de netwerken die van 17.00 tot 19.30 uur plaatsvinden. Toch maar af en toe de deur uit. ♦

Noten

1. www.e-wise.nl.
2. Vraag 7 uit de eindtoets met tien multiplechoicevragen, waarmee de cursist zijn accreditatie verwerft.

E-WISE

Scholen of leraren moeten een abonnement voor een jaar (275 euro) nemen. U kunt dus niet alleen de cursus voor maatschappijwetenschappen aanschaffen. De cursus - die twee uur duurt - wordt met een toets afgesloten en levert twee accreditatiepunten op. Bij het aanbod staat de volgende omschrijving over deze cursus: 'De cursus gaat in op de concept-contextbenadering en op de nieuwe structuur van het programma. U leert wat de verschillen tussen het oude en het nieuwe programma zijn, welke keuzen u moet maken bij het opstellen van het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA) en hoe u in opdrachten en toetsing aandacht kunt schenken aan de hogere denkvaardigheden. In deze cursus leert u wat de gevolgen van deze keuze voor de examens zijn en hoe u uw leerlingen op de nieuwe exameneisen kunt voorbereiden'.

CAUSAAL REDENEREN OP VERJAARDAG IN DE KLAS

Geef je maatschappijwetenschappen, dan heb je natuurlijk genoeg werk dit jaar. Een nieuw curriculum, hoofd- en kernconcepten die leerlingen moeten kunnen toepassen en nieuwe contexten. Al dan niet in samenwerking met collega's baan je je een weg door de uitdagingen. Gelukkig biedt de methode ondersteuning, maar je wilt meer: je wilt ook loskomen van de methode. Wat doe je?

VINCENT DE GEUS

In de vorige *M&P* (2017 nr.7) verscheen een artikel over het door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) gefinancierd onderzoek van de Universiteit van Amsterdam en de taken *causaal redeneren en verbanden leggen met behulp van MAW-concepten* waar onderzoekers en pilotdocenten maatschappijwetenschappen in het afgelopen jaar aan hebben gewerkt. Gezamenlijk ontwierpen zij acht taken (ik noem het (praktische) opdrachten), voerden ze de opdrachten uit, evalueerden ze deze en stelden ze deze bij. Het resultaat hiervan bestaat uit acht hoogwaardige opdrachten die elk afzonderlijk in meerdere lessen maatschappijwetenschappen kunnen worden uitgevoerd. Hiermee gaan leerlingen gezamenlijk aan de slag.

VERJAARDAG

Een van de acht opdrachten is de opdracht *Verjaardag/ronde tafel*. Mijn havo-4-leerlingen komen het klaslokaal binnenlopen en zijn verbaasd dat alle stoelen in een kring staan. Bovendien klinkt 'Happy birthday to you... Happy birthday to youhouuu...' vanuit de boxen van het smartboard. Ik vraag wie er zogenaamd jarig wil zijn en natuurlijk is Kay wel bereid in de spotlights te gaan staan. Met enkele

leerlingen ga ik de gang op. Zij krijgen de opdracht bij Kay op verjaardagsvisite te komen, maar zij krijgen ook de opdracht om het kringgesprek tijdens deze verjaardag te laten gaan over een misdrijf dat onlangs heeft plaatsgevonden en over het straffen van criminelen.

De verjaardagsvisite komt binnen en na de nodige plichtplegingen weten de geïnstrueerde leerlingen met enkele stevige uitspraken inderdaad een discussie aan te wakkeren over het straffen van criminelen. We hebben het over *binding*; over rationele keuzen, over probleemjongeren en over de hoogte van straffen. Niet iedereen mengt zich verbaal in het gesprek, maar er zijn genoeg leerlingen die de discussie graag met elkaar aangaan.

Dan is de zogenaamde verjaardag voorbij. Leerlingen worden verder geïnstrueerd over de praktische opdracht. Ze moeten op zoek gaan naar informatie over effectiviteit van straffen. Met behulp van standpunten van een politieke partij en met behulp van data van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) of het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) maken leerlingen causale redeneringen over de effectiviteit van straffen, maken ze een redeneerschema en schrijven ze een betoog.

CAUSAAL REDENEREN

Wanneer een week later de opdracht is voltooid, zitten we wederom in een kring. We ronden de opdracht af op de manier waarop we hem begonnen. Kay is weer jarig, maar het gesprek over het straffen van criminelen komt nu wat stroever op gang. Leerlingen begrijpen dat ze niet meer vrijuit hun mening kunnen ventileren. Vanuit kennis die ze tijdens de opdracht hebben opgedaan, moeten ze nu een causale redenering maken. Dat lukt goed. Het blijkt wel moeilijk te zijn om causale redeneringen van anderen te weerleggen. De kennis die leerlingen binnen *Binding* hebben opgedaan wordt echter goed gedeeld. 'Hogere straffen? Vanuit de anomietheorie heeft dat geen positief effect op speciale preventie en resocialisatie'; fijn om een havo-4-leerling op een verjaardagsfeestje een dergelijk uitspraak te horen doen. ♦

Meer informatie over causaal redeneren/verbanden leggen en over de acht taken: www.expertisecentrum-maatschappijleer.nl/verbanden-leggen/intro.

MEERVOUDIGE MOORDENAAR OF ONSCHULDIG?

Wat de zaak Lucia de B. ons leert over feiten en waarheidsvinding

JORDI VERMEULEN

Ik zou niet weten hoe je iemand op eigen houtje in een uur de zaak Lucia de Berk duidelijk kunt uitleggen. Uiteraard waardeer ik uw poging. Ik vrees echter dat ik u niet kan helpen. Met vriendelijke groeten, Ton Derksen.' Dat was de weinig bemoedigende reactie op mijn hulpvraag. Samen met zijn zus, verpleeghuisarts Metta de Noo, zorgde hoogleraar Wetenschapsfilosofie Ton Derksen in 2010 voor een herziening van de zaak tegen verpleegkundige Lucia de Berk, in de media ook wel *Engel des Doods* genoemd. De finale veroordeling tot levenslang voor de moord op zeven patiënten en drie pogingen tot moord, werd bij de herziening in volledige vrijspraak omgezet: er waren geen moorden gepleegd. Door fouten van Justitie zat Lucia de Berk zes maanden onrecht in de gevangenis.

TOEDRACHT

Deze grote gerechtelijke dwaling leek me geschikt voor een les over de relatie tussen feiten en waarheidsvinding.¹ In tijden van *alternative facts*, complottheorieën en doorschietend relativisme ('Iedereen zijn eigen waarheid')

kunnen docenten maatschappijleer daar niet genoeg aandacht aan besteden. Wat nu als de leerlingen in deze zaak voor rechter spelen en ze na hun vonnis via de hoofdrolspelers de ware toedracht horen? Ervaren ze hierdoor hoe belangrijk feiten zijn en - nog belangrijker - hoe essentieel het is om die feiten om de juiste manier te interpreteren? Door de complexiteit van de zaak had Derksen weinig fiducia in dit (les)plan. Gelukkig wilde Lucia de Berk wel meewerken, net als haar advocaat Stijn Franken. Zij spraken los van elkaar een videoboodschap in.

FEITEN...

De grootste klus was nu om zelf uit de enorme hoeveelheid *bewijsmateriaal* begrijpelijke stukjes voor de klas te selecteren. Dat leverde tien kaarten op, met op elke kaart een feit. Bewust selecteerde ik uitsluitend feiten, want voor leerlingen is het ondoenlijk om na te gaan of alle informatie uit het dossier klopt, laat staan binnen een lesuur. Ze kunnen de feiten op de kaartjes wel interpreteren. Wat concludeer je bijvoorbeeld als je leest dat de verdachte haar middelbareschooldiploma heeft vervalst? Wat betekent het voor de schuldvraag dat ze schreef aan een roman waarin een gewelddadige

moord voortkomt? Wat betekent het dat ze een baby niet reanimeerde toen die tijdens haar dienst ophield met ademen?²

... EN WAARHEID

Een groepje tweedejaars studenten van de lerarenopleiding maatschappijleer aan de Hogeschool van Amsterdam wilde voor deze les wel proefkonijn zijn. Dat leverde nuttige aanpassingen op, zoals de tip om bij de beschrijving van de zaak niet alleen verdachte Lucia een andere naam te geven, maar de gebeurtenissen ook in een ander land te situeren. Dat verkleint de kans dat scholieren zich de zaak herinneren en dus bij voorbaat al weten dat de verdachte onschuldig is.

Aan het einde van de les maakten de studenten op papier de volgende zin af: 'Het belangrijkste wat ik over de relatie tussen feiten en de waarheid heb geleerd is...'. Dit antwoord vond ik het mooiste: '... dat je allereerst feiten nodig hebt voor de waarheid, maar dat je deze pas kunt achterhalen als je die feiten juist interpreteert'.

Wat ik zelf van het ontwerpen en uitvoeren van deze les heb opgestoken? Dat het de moeite waard is om vaker een hele les te besteden aan een casus uit de werkelijkheid, ook als zo'n casus op het eerste gezicht te complex lijkt. ♦

Noot

1. Zie pagina 26 en 27 voor meer informatie over deze casus als lesmateriaal.
2. Onder feiten versta ik hier informatie die in documenten van Justitie is terug te vinden en die door Lucia de Berk werd bevestigd.

Jordi Vermeulen (midden) is lerarenopleider aan de Hogeschool van Amsterdam. Zijn les won de derde prijs bij de Educatieve Parel-competitie voor beste lesmateriaal van 2017. Het gewonnen geldbedrag van 300 euro doneerde hij aan Knoops' Innocence Project, dat zich inzet voor onterecht veroordeelden.

SCHULDIG OF ONSCHULDIG

JORDI VERMEULEN

INFORMATIE VOOR LEERLINGEN OVER DE ZAAK

De zaak Amanda H.

Op 9 september 2001 geeft de directeur van een ziekenhuis in België een persconferentie. Hij vertelt dat er in zijn ziekenhuis de afgelopen twee jaar vijf kinderen en vijf bejaarden onder verdachte omstandigheden zijn overleden. Het ziekenhuis verdenkt een verpleegkundige, die inmiddels is geschorst, van moord en pogingen tot moord en doet aangifte tegen haar. De verpleegkundige heet Amanda.

Twintig onderzoekers worden op de zaak gezet. Op 13 december 2001 arresteert de politie Amanda op verdenking van dertien moorden en vijf pogingen tot moord.

OPDRACHT

Wat moet je doen?

1. Elk tweetal ontvangt een setje van 10 kaarten.
2. Lees de eerste kaart samen in stilte.
3. Overleg over de juiste interpretatie.
4. Noteer je persoonlijke interpretatie.
5. Herhaal dit voor de andere kaarten.

Schuldig of onschuldig?

1. Ga naar [menti.com](https://www.menti.com)
2. Voer deze code in: 879651
3. Vul je oordeel in, plus motivatie

VOORBEELDEN VAN KAARTEN MET 'BEWIJSMATERIAAL'

Diploma

Voordat Amanda in het ziekenhuis kwam werken, had ze de opleiding verpleegkunde afgerond. Voor die opleiding was een diploma nodig dat vergelijkbaar is met havo. Maar dit diploma had ze niet, omdat ze op haar 17e is gaan werken in de prostitutie.

Om toch met de opleiding te kunnen starten, vervalste ze haar middelbare schooldiploma.

Dagboek

Bij een huiszoeking in Amanda's woning vindt de politie haar dagboek. Daarin schrijft ze dat ze op haar werk soms een drang voelde om bepaalde dingen te doen. Een voorbeeld van een dergelijk fragment:

'Wat te denken van die vreemde dwangmatige handeling van mij. Een drang die ik al zo lang voor iedereen verborgen weet te houden? Waar ik met niemand over praat? (..) Gatverdamme wat zit ik toch raar in elkaar!'

In totaal schrijft Amanda zeven keer in haar dagboek dat ze heeft toegegeven aan deze geheime drang. De datum van een van die zeven fragmenten valt samen met de sterfdag van een patiënte in het ziekenhuis. Amanda had dienst in het ziekenhuis toen deze patiënte overleed. In een ander fragment schrijft ze dat ze in een ander ziekenhuis heeft gesolliciteerd. Ook nu heeft ze het over drang:

'Morgen op sollicitatiegesprek in het [...]ziekenhuis. Ben benieuwd of ik daar ga werken! Misschien krijg ik wel geen bewijs van goed gedrag! Vandaag weer toegegeven aan mijn drang. Toch maak ik er veel mensen gelukkig mee! Vreemd hoor! Ik hoop dat ik in het [...]ziekenhuis daar toch geen kans voor krijg!'

Gevraagd naar haar geheime 'drang', zegt Amanda tegen Justitie dat ze hiermee haar drang bedoelde om tarotkaarten te leggen voor patiënten in het ziekenhuis. Tarot is een kaartspel om de toekomst mee te voorspellen.

Download al het materiaal van de les *Schuldig of onschuldig* via www.educatieveparel.nl.

**FRAGMENT UIT DE VIDEO
VAN ADVOCaat STIJN FRANKEN**

'Beste leerlingen, ik ben Stijn Franken, ik ben jarenlang de advocaat geweest van Lucia de Berk. De zaak waar jullie vandaag over hebben geoordeeld, was de zaak met een verdachte die Amanda heet, maar eigenlijk is het de zaak van Lucia geweest. De meesten van jullie hebben uiteindelijk een juist oordeel geveld', aldus advocaat Franken in versie A van zijn videoboodschap. Er is ook een versie B van deze video, voor het geval de meerderheid van de klas tot de conclusie komt dat Amanda schuldig is. In versie B zegt Franken: 'Een aantal van jullie heeft de waarheid achterhaald.'

**FRAGMENT UIT DE VIDEO
VAN LUCIA DE BERK**

'Feiten kunnen je op het verkeerde been zetten', aldus Lucia de Berk in haar videoboodschap voor leerlingen. 'Dat zag je bijvoorbeeld aan de zinnen in mijn dagboek. De zinnen zijn echt, het is dus een feit dat ik ze heb geschreven, maar wat betekenen ze? Hoe moet je ze interpreteren? De politie wist zeker dat ik met vreemde, dwangmatige handelingen doelde op het vermoorden van patiënten, maar ik bedoelde ermee dat ik in het ziekenhuis tarotkaarten voor mijn patiënten legde.'

RECENSIES

REDENEERVERMOGEN

Onderzoek naar toetsen van denkvaardigheden en conceptuele kennis bij maatschappijwetenschap nodigt uit tot een vervolg.

Deze uitgave beschrijft de resultaten van een kortlopend praktijkonderzoek over causaal redeneren bij maatschappijwetenschappen en het maken van betekenisvolle opdrachten waarmee deze denk- en redeneervaardigheden kunnen worden getoetst. Een samenwerkingsverband tussen onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam, vakdidactici en acht pilotdocenten maatschappijwetenschappen leidde tot een opzet en uitvoering van het praktijkonderzoek. Het onderzoek leverde een aantal concrete producten op. Als eerste het cognitief model waarin voor de vaardigheden *verbanden leggen* alle kennis- en vaardighedencomponenten zijn beschreven die een leerling hiervoor moet beheersen. Dit model vormde de basis voor een tweede product: de ontwerpregels voor authentieke toetsvragen en de differentiatie daarbinnen voor meer of minder complexe taken. De authentieke toetsvragen zelf zijn op de website van het expertisecentrum te vinden (zie link). Het boekje vormt een weerslag van de theorievorming, van de evaluatie van het ontwerpen van authentieke taken en van de onderzoeksresultaten. Onderzocht is onder meer in hoeverre de ontworpen toetsvragen en beoordelingsinstrumenten geschikt zijn om deze vaardigheid te toetsen. Een van de conclusies was dat vaardigheden voor het leggen van causale verbanden meer in het werk van vwo-5-leerlingen dan in dat van havo-4-leerlingen is terug te vinden. Tevens werd duidelijk dat bij een aantal taken expliciete instructie over methodische begrippen werd gegeven om leerlingen bij de uitvoering van een complexe taak te ondersteunen. Dergelijk instructies dragen bij aan de ontwikkeling van het redeneervermogen van leerlingen. Er wordt een aanvraag ingediend voor een vervolgonderzoek. *LM*

Carla van Boxtel e.a., TOETSEN VAN DENKVAARDIGHEDEN EN CONCEPTUELE KENNIS BIJ MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN, Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken, Amsterdam, 2017, 107 bladzijden. Zie: www.expertisecentrum-maatschappijleer.nl/verbanden-leggen/intro en 'Cognitief model is waardevol. Onderzoek naar denkvaardigheden werpt eerste vruchten af', in: *M&P* 48 (2017) nr.7, pp.18-19.

JIHADISME

Gebrek aan gemeenschapsgevoel kan tot radicalisering leiden.

Thomas Schmidinger is politicoloog en verbonden aan de Universiteit van Wenen en medeoprichter van het Oostenrijkse anti-radicaliseringsprogramma, dat met de Europese Burgerprijs in 2015 werd bekroond. De vertaler Michiel Leezenberg heeft voor de Nederlandse uitgave nog beschrijvingen van salafistische en jihadistische netwerken in Nederland en België toegevoegd. De auteur heeft geprobeerd er een praktisch leesbaar boek van te maken waarin een beknopte en heldere inleiding in het probleem wordt geboden waaruit betrokkenen praktische informatie kunnen putten. De inhoud is tot stand gekomen op grond van door de auteur verricht veldonderzoek in Syrië en Irak en op grond van ervaringen opgedaan met radicalisering van jeugdigen in de richting van jihadisme. De eerste twee theoretische hoofdstukken verklaren de begrippen en leggen uit wat de verschillen zijn tussen islam als religie, de verschillende stromingen van de politieke islam en het jihadisme als specifieke stroming van de politieke islam. Het derde hoofdstuk geeft aan de hand van negen voorbeelden van biografieën een inkijkje in achtergronden en oorzaken voor jihadistische fanatisering bij jonge mensen. Het laat zien hoe sterk uiteenlopend de motieven voor en oorzaken van een keuze voor het jihadisme kunnen zijn. Het laatste hoofdstuk, 'Wat te doen', biedt handreikingen voor deradicalisering. Schmidinger wijst erop dat aan jihadisme en andere vormen van radicalisering vaak een gebrek aan gemeenschapsgevoel ten grondslag ligt. Hulpverleners moeten - zo luidt zijn advies - in de eerste plaats zorgen dat jongeren er weer bij horen. Op het gevoel van vervreemding dat deze jongeren hebben, spelen jihadistische groepen in door hen te bieden wat zij zoeken: een gemeenschap waarvan ze deel uit mogen maken. *LM*

Thomas Schmidinger, JIHADISME, IDEOLOGIE, PREVENTIE EN DERADICALISERING, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2016, 159 bladzijden

FRANKRIJK DOORLICHT

Deze biografie over het recente Franse politieke systeem en de historische achtergrond zou niet misstaan in maatschappijleerlessen in Frankrijk.

Een politieke biografie van Frankrijk bestaat uit twee ongeveer gelijke delen die qua opzet totaal van elkaar verschillen. Het eerste deel behandelt het politieke systeem, zoals dat zich na 1945 heeft ontwikkeld. De autoritaire principes van de vrijheidsheld Charles de Gaulle moesten het afleggen tegen de krachten die de parlementaire democratie in oude vorm wilden herstellen. Deze *Vierde Republiek* verstrikte zichzelf in koloniale oorlogen, waarbij Frankrijk vernietigend werd verslagen in Indo-China en een hopeloze strijd in Algerije doorzette. De partijpolitici zagen geen uitweg en in 1958 bracht het leger De Gaulle aan de macht. Tot woede van zijn fervente aanhangers en tot verbazing van *links* loste hij de Algerijnse kwestie op door op onafhankelijkheid af te koersen. Daarna vestigde hij de *Vijfde Republiek* met een machtige, gekozen president. De auteur spreekt regelmatig over een *al-machtige* president, maar uit zijn relaas blijkt dat die vleugellam is zonder een parlementaire meerderheid. François Mitterrand heeft als enige twee termijnen van zeven jaar volgemaakt, maar een deel daarvan trad hij voornamelijk op als ceremonieel president, waarbij hij het *gewone regeren* aan de premier van de tegenpartij moest overlaten. In 2002 is de presidentiële termijn tot vijf jaar teruggebracht om de kans op deze gedwongen *cohabitation* te verminderen. François Hollande krijgt nog uitgebreid aandacht, maar het boek is uitgebracht voor de aardverschuiving die Emmanuel Macron teweeg wist te brengen. Het tweede deel bestaat uit een serie historische opstellen; aardig om te lezen, zonder dat duidelijk wordt waarop de keuze van de historische perioden berust. Het *Vichy-bewind* wordt overgeslagen, omdat 'iedereen daarvan al op de hoogte is', terwijl de rol van Mitterrand en andere naoorlogse politici tijdens Vichy juist verhelderend zou zijn geweest. Voor liefhebbers van Frankrijk noodzakelijke en boeiende lectuur, voor maatschappijleer van beperkte waarde. *WB*

Noud Ingen-Housz, ZO BEZIG MET ZICHZELF. EEN POLITIEKE BIOGRAFIE VAN FRANKRIJK, Uitgeverij De Blauwe Tijger, Groningen, 2017, 350 bladzijden

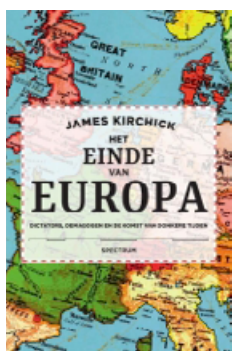

DEMOCRATISERING

Al diverse pennen schreven over en voor verdere democratisering. Zo ook de voorspellende pen van de Britse democratisch socialist Owen Jones. Wiens belang wordt gediend bij de Brexit?

Wat het pleidooi van Jones in deze wildgroei de moeite waard maakt, is het perspectief tegen de Britse neoliberale/conservatieve elite. Daarnaast laat hij zich ook niet tot een rechts populistische toon verleiden. De oplettende lezer merkt op dat in de bovenstaande zinnen al diverse ideologieën zijn benoemd. Hierin schuilt de kracht van Jones. Hij legt de ideologische basis van de hedendaagse bestuurscultuur bloot. Dit doet hij niet alleen door te kijken naar historische conceptuele ideeën, maar vooral door een grote groep mensen te interviewen, met een reikwijdte van bewindslieden tot een scala aan werkloze Britten. Dit levert een genuanceerd en uitgebreid beeld op van de oorzaken en gevolgen van het - Thatcheriaans - beleid. Tevens zit in deze uitgebreide aanpak ook het manco van dit boek. Er staan zoveel voorbeelden in dat de lezer daardoor verward kan raken. In de dagelijkse lespraktijk is Jones' boek te gebruiken om ideologieën te verdiepen, maar ook om het fenomeen paradigma's te verduidelijken. Jones schrijft overduidelijk vanuit een conflictparadigma. Hij munt diverse vragen zoals 'Wiens belang wordt gediend bij de Brexit?' en 'Waar ligt de (politieke) macht?'. Vragen die Jones leiden naar een groep conservatieve bedrijven en denktanks en naar zijn idee over scheve machtsverhoudingen. Kortom: Een relevant boek voor in de lespraktijk, maar ook in het Nederlandse publieke debat. Kijk maar naar de aankomende wetgeving over dividendbelastingen en het politieke pleidooi voor zelfredzaamheid. KV

Owen Jones, HET ESTABLISHMENT, Uitgeverij Epo, Antwerpen, 2015, 424 bladzijden

ONHEILSPROFETIE

Het sociale, democratische en liberale Europa wordt van verschillende kanten bedreigd, vooral door onverschilligheid van de EU-burger. Zonder tegengas dreigen spoken uit het zo gruwelijke verleden.

Vanwege het tolerante en liberale klimaat heeft de Amerikaanse journalist James Kirchick tijdens zijn jarenlange correspondentie in Europa liefde voor dit continent opgevat. Dat klimaat wordt nu bedreigd, waarbij de Europese staatslieden geen aanstalten maken hiertegen iets te ondernemen. Een belangrijke interne bedreiging vormt de teloorgang van de democratie in verschillende Midden-Europese landen. De schrijver concentreert zich op Hongarije. Terecht stelt hij vast dat Hongarije voor 1990 niet of nauwelijks een democratische periode heeft gekend. Dat wreekt zich nu. De huidige premier Viktor Orban lijkt te streven naar de permanente hegemonie van een partij, waarbij op de vooroorlogse autoritaire traditie wordt teruggegrepen. Het bondgenootschap met nazi-Duitsland wordt uit de geschiedenis weggepoetst. De auteur slaat door als hij de uitroeiing van de Hongaarse joden vrijwel geheel in de schoenen van dat autoritaire regime schuift. In werkelijkheid heeft dat tot begin 1944 het joodse bevolkingsdeel relatief ontzien. Dat was de reden voor bondgenoot Duitsland Hongarije alsnog binnen te vallen en Adolf Eichmann de vrije hand te geven. Wel kan men de verbazing van de auteur delen dat landen als Hongarije en Tsjechië nu hun uitstekende relatie met Rusland koesteren en minachtend over het 'liberale West-Europa' spreken. De tweede interne bedreiging is het om zich heen grijpende populisme, dat evenmin veel sympathie voor die liberale waarden opbrengt. In wezen is ook Brexit daarvan een uiting. Volgens de auteur vormt Rusland de voornaamste externe bedreiging. Duitsland valt daarbij terug op domme pacifistische reflexen. De rest van Europa is verdeeld en evenmin daadkrachtig. Als Europa niet tot een eenduidig, krachtig gehandhaafd, immigratiebeleid komt, zal de toevloed van immigranten - doorgaans ook al geen verdedigers van liberale waarden - een ernstige bedreiging vormen. Een goed geschreven boek dat de internationale dimensie van maatschappijleer redelijk dekt, waarbij de docent zelf voor de nodige kanttekeningen kan zorgen. WB

James Kirchick, HET EINDE VAN EUROPA, Spectrum, Houten, 2017, 310 bladzijden

ENKELE PARELTJES

Een boek over islamistisch fundamentalisme helpt de docent maatschappijleer bij uitleg van conceptuele kennis.

Onder de vleugel van Paul Cliteur heeft Machteld Zee voor haar promotieonderzoek in Groot-Brittannië een aantal sharierechtbanken bezocht. Voor het grotere publiek is hieruit het boek *Heilige identiteiten* voortgekomen. Met dit onderzoek, enkele interviews en haar boek heeft de auteur in elk geval voor promotie gezorgd. Voor een docent maatschappijleer reden genoeg om haar boek eens te bestuderen. De belangrijkste stelling van Zee luidt dat achter de islamisering een plan heerst. Deze wordt voornamelijk vanuit Saoedi-Arabië door middel van verspreiding van geld en kennis aangestuurd. Op zich is dit geen onbekende hypothese, maar het lukt Zee niet dit hard te bewijzen. Zo beweert ze dat er een band is tussen Saoedi-Arabië en het Egyptische moslimbroederschap. Alleen juichten de Saoedi's niet met het harde optreden van president Abdul Fatah al-Sisi tegen het broederschap? Ondanks de gehoorde kritieken op Zee heeft dit boek enkele pareltjes voor het vak. Zo laat zij zien wat conceptuele kennis is. Ze legt meerdere lagen achter de concepten *islamitisch fundamentalisme* en *multiculturalisme* bloot. Onder het islamitische fundamentalisme schaarde zij voornamelijk het wahabisme. Echter zijn gematigde moslims volgens Zee ook op islamisering van de wereld gericht. Wanneer zij het multiculturalisme beschrijft ziet zij denkers als Charles Taylor als nuttige ongelovigen die de weg voor het wahabisme hebben vrijgemaakt. Het politieke betoog zelf van Zee is zeker het lezen waard, maar de notie van ontwikkelingen in de rechtsstaat versterkt dit nog meer. In hoeverre houdt de scheiding tussen kerk en staat nog stand wanneer er in Europese landen sharierechtbanken mogen bestaan? Kan de liberale rechtsstaat naast een islamitisch persoonsrechtstelsel goed functioneren? Met deze vragen in het achterhoofd heeft dit boek pas echt waarden. KV

Machteld Zee, HEILIGE IDENTITEITEN. OP WEG NAAR EEN SHARIASTAAT?, Querido, Amsterdam, 2016, 168 bladzijden

PROFIELWERKSTUKWEDSTRIJD

Ook dit jaar organiseren we een profielwerkstukwedstrijd. Stuur uiterlijk 1 april de beste werkstukken van uw havo- of vwo-leerlingen in! Vorig jaar reikte D66-

Kamerlid Paul van Meenen de prijzen uit en kregen de leerlingen een exclusief kijkje in het beveiligd gebied van de Tweede Kamer. Uiteraard zullen we ook dit jaar de schrijvers van de beste profielwerkstukken op een gepaste manier in het zonnetje zetten. Meer informatie vindt u op www.nvlm.nl/wedstrijd.

TERUGBLIK - DE NVLM IN 2017

De NVLM heeft zich het afgelopen jaar weer ingezet voor de organisatie van de profielwerkstukwedstrijd, de examenbesprekingen en de Docentendag. Op verschillende momenten hebben we onze standpunten onder de aandacht van Kamerleden en ministers gebracht. Financieel gezien hebben we 2017 afgerond met een positief resultaat. Het ledenaantal blijft stabiel en groeit zelfs licht.

MBO

Het bestuur heeft het afgelopen jaar de (nieuwe) minister verzocht om een commissie in te stellen die zich over het burgerschapscurriculum in het mbo gaat buigen. In dagblad *Trouw* heeft de NVLM samen met JOB laten weten blij te zijn met de burgerschapsagenda, maar dat deze nog onvoldoende concrete handvatten geeft om het burgerschapsonderwijs daadwerkelijk te verbeteren.

VO

In augustus 2017 is het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen in het vierde leerjaar gestart. In de zomer van 2018 verschijnt daarom een volledig herziene havo-examenbundel maatschappijwetenschappen. Voor het vwo verschijnt nog eenmaal een examenbundel oude stijl. De NVLM zal zich het komende jaar inzetten voor een syllabuswijziging maatschappijkunde. Ook voor maatschappijkunde bestaat een examenbundel.

De NVLM was in 2017 betrokken bij het voortraject van Curriculum.nu - het vervolg op Onderwijs2032. Door verschillende ontwikkelteams en -scholen wordt in 2018 gewerkt aan een nieuw curriculum PO en VO. Vooral de resultaten van het ontwikkelteam *Burgerschap en Mens & Maatschappij* zal de NVLM kritisch volgen. Als input voor deze teams schreef de NVLM een visie op maatschappijleer, maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen. U vindt de definitieve visie op <http://nvlm.nl/onderwijs/curriculum-nu>.

BESTUURSNIEUWS

Ingrid Faas heeft besloten zich niet herkiesbaar te stellen voor het NVLM-bestuur. Het bestuur dankt haar hartelijk voor haar jarenlange inzet. We mochten ook twee nieuwe bestuursleden verwelkomen: Thomas Klijnstra en Coen Gelinck, die na een onderbreking van twee jaar weer terugkeert in het bestuur.

Ingrid Faas | www.nvlm.nl

GAAF & GEZOND

In 1990 stelde premier Lubbers dat Nederland *ziek* is. Hij zei dat die conclusie moet worden getrokken uit de statistieken voor arbeidsongeschiktheid, ziekteverzuim, drop-outs en werkloosheid. Er was volgens hem net als honderd jaar daarvoor sprake van een *sociale kwestie*. En er moest worden vastgesteld 'dat de politiek dit probleem niet alleen aankan'. Tevens constateerde de toenmalig premier dat in ons land de overheid overbelast was geraakt en sterk aan gezag had ingeboet. Lubbers verwoordde later dat de verzorgingsstaat was ontspoord, normbesef tot calculerend gedrag was vervaagd en dat de burger een afbrokkelend vertrouwen had in een overheid die zelf krampverschijnselen vertoonde. Dat waren stevige woorden voor en van een minister-president. Vandaag de dag spreekt zijn opvolger in dit ambt over een *supergaaf land*. Het gaat dan ook stukken beter met Nederland. Alleen niet iedereen plukt hier de vruchten van en wil dit ook zien of erkennen. We zijn een vrij realiteitsresistent volkje, zoals Paul Schnabel het ooit mooi omschreef.

Ik vind ons land ook supergaaf en ik probeer hier ook de vruchten van te plukken. Niets mis met laaghangend fruit. Ondanks dit en het feit dat ik me bewust ben van mijn hypochondrische aard, maak ik me zorgen. Over Nederland. Over Europa. Over de wereld. Er is sprake van een nieuwe *sociale en culturele kwestie* waarvan moet worden vastgesteld 'dat de politiek dit probleem niet alleen aankan'. De kloven tussen mensen nemen toe, langs sociale, economische en culturele scheidslijnen. Er is een afbrokkelend vertrouwen in de overheid die zelf krampverschijnselen vertoont: lokaal met al dan niet integere wethouders, nationaal met een al dan niet bestaand partijkartel, Europees met al dan niet uittrekkende lidstaten en mondiaal met al dan niet geschikte wereldleiders.

De premier die de uitspraak over Nederland 28 jaar geleden deed was recent helaas niet te zien in *Kijken in de ziel* van Coen Verbraak. Ruud Lubbers zijn gezondheid stond het niet toe. De overige nog levende oud-premiers waren wel van de partij: Van Agt, Kok en Balkenende. De 86-jarige Van Agt raakte in opspraak vanwege zijn uitspraken over de gezondheidstoestand van koningin Juliana in haar laatste troonjaren. Wellicht dat de inmiddels beruchte foto van de oude Dries met joint vlak voor de opname is genomen. Gelukkig bleek recent dat de *machtigste man ter wereld* uiterst gezond is. De arts van het Witte Huis openbaarde de uitkomsten van het eerste medische onderzoek van president Trump. Hij heeft zulke goede genen dat hij wel 200 jaar zou kunnen worden. Supergaaf voor hem.

Supergaaf lijkt het me ook als gezond verstand de komende tweehonderd jaar prevaleert: in ons land, in Europa en in de wereld. Dat wens ik ons toe. Net zoals ik u veel gezondheid wens. In 2018 en in 199 jaren die daarop volgen.

Hans Tennissen

EEN BIJZONDERE LES

ROLLENSEL

Soms hoef je als docent het wiel niet uit te vinden. In het nieuwe maatschappijwetenschappenprogramma is ruim aandacht voor de internationale machtsverhoudingen. Ik ben zelf erg fan van rollenspelen, maar moet ook toegeven dat het maken van echt goede rollenspellen moeilijk en tijdrovend is. Een pareltje kwam op mijn pad. Het rollenspel *Letland en de NAVO* van de Atlantische Commissie.

Letland is binnengevallen door onbekende soldaten; groene mannen zullen we maar zeggen. Rusland wordt verdacht maar officieel is daar niets over bekend. Letland is een NAVO-lid en de Noord-Atlantische Raad komt bijeen. Artikel 5 uit het NAVO-Handvest is het onderwerp ter tafel. Behalve Letland zitten er nog de Verenigde Staten, Nederland, Frankrijk, Duitsland, Italië en Polen. Unanimiteit over de aan te nemen resolutie is vereist.

Groepjes leerlingen zijn een land en bereiden vanuit het belang van hun land de vergadering voor. Ik heb zelf nog twee leerlingen voorzitter van de NAVO-Raad gemaakt. Dit biedt de mogelijkheid van een bilateraal overleg. Die *biechtstoelprocedures* bij de voorzitter werken leuk. Deze groep van voorzitters maakte een ingekomen video van Poetin die tijdens de vergadering een live-persconferentie hield waarin hij toegaf Russische soldaten te hebben gestuurd; een nieuwe wending die de sfeer in de vergadering aanscherpte. Het is een rollenspel van een blokkur waarin de tijd vliegt. Fictief misschien, maar met een hoog realiteitsgehalte gezien de situatie op de Krim en in Oekraïne.

Leerlingen schrijven in een Praktische Opdracht een verslag over de machtsverhoudingen tussen de landen vanuit de verschillende onderzoeksmethoden die de macht van staten in kaart brengt (besluitvormingsmethode, positiemethode en het inventariseren van machtsbronnen) en beantwoorden de vraag of zij in de stellingname van hun land een van de theorieën herkenden die de macht van staten ten opzichte van elkaar kan verklaren.

En nog weken later. Vriendschappen binnen de klas stonden onder druk: 'Hou maar op, hoe jij toen Frankrijk was, echt toen heb ik jullie leren kennen...'.
◆

Maatschappijwetenschappen is een prachtig vak. Schoolleiders in het land: 'Gewoon invoeren als het op uw school nog niet bestaat'. De linken met vervolgstudies als Politicologie en andere sociale wetenschappen zijn sterker dan ooit en dat zien de universiteiten inmiddels ook in als ze kennismaken met studenten die het nieuwe programma maatschappijwetenschappen hebben gevolgd. ◆

Niels Hoendervanger is docent maatschappijleer en maatschappijwetenschappen Stedelijk Gymnasium Nijmegen en vakdidacticus maatschappijleer Radboud Docentenacademie, RU Nijmegen.

(Bron: www.atlcom.nl/onderwijs/conflictsimulatiespel-rusland-letland-en-de-navo)

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertjys
hoofd-
redacteur

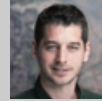
Bas
Banning

Marian
van den
Berge

Wolter
Blankert

Vincent
de Geus

Lieke
Meijs

Janine
Middelkoop

COLUMNISTEN

Stef
van der
Linden

Halil
Ibrahim
Karaaslan

Koen
Vossen

RECENT

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Jonge Pioniers van China, © CPhoto, Uwe Aranat

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnees kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abbonnementen.

Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

GEMEENTERAADS- VERKIEZINGEN IN DE KLAS

STEM VERKIEZINGSMAGAZINE

ProDemos brengt deze verkiezingen maar liefst twee verkiezingsmagazines uit. Eén voor mbo en één voor havo/vwo. Een aansprekend en leerzaam magazine over de lokale politiek, jongeren in de raad en hoe je zelf invloed kunt uitoefenen.

MET ONDER ANDERE:

- ➔ Wel of niet stemmen?
- ➔ Hoe richt je een lokale partij op?
- ➔ Agenda van een raadslid
- ➔ Dit doet een raadslid
- ➔ Jong in de raad
- ➔ Test: wat weet jij van gemeentepolitiek?
- ➔ Twee keer stemmen?
- ➔ Lokale mediacheck

Bestel het STEM verkiezingsmagazine mbo of havo/vwo

PRIJS & BESTELGEGEVENS

Bestel STEM Magazine voor € 9,95 per pakket van 30 exemplaren, inclusief docentenhandleiding, via prodemos.nl/verkiezingspecials

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat